

Sveriges lantbruksuniversitet

LTJ, Fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap,
SLU, Alnarp 2012

Område Landskapsarkitektur

BROTTKÄRRS FÖRSKOLA

– En jämförelse mellan landskapsarkitektens intentioner och hur utemiljön blev

Nils Ekström

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Examensarbete, Landskapsarkitektprogrammet

30 Hp, avancerad nivå

Sveriges lantbruksuniversitet
LTJ, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.
SLU, Alnarp 2012
Område Landskapsarkitektur

Svensk titel: Brottkärrs förskola –En jämförelse mellan landskapsarkitektens intentioner och hur utemiljön blev

Engelsk titel: Brottkärrs förskola –A comparative study between the landscape architect's intentions and outcome

Författare: Nils Ekström

Handledare: Maria Kylin, SLU, Område Landskapsarkitektur

Huvudexaminator: Gunilla Lindholm, SLU, Område Landskapsarkitektur

Biträdande examinator: Marie Larsson, SLU, Område Landskapsarkitektur

Kurstitel: Examensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0545

Omfattning: 30hp

Nivå och fördjupning: A2E

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och år: juni 2012

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: landskapsarkitektur, barn, förskola, Brottkärr, Klåvavägens förskola

Sammanfattning

Det här är ett examensarbete i Landskapsarkitektur. Arbetet handlar om tillkomsten av en förskolegård och landskapsarkitektens intentioner jämfört med hur resultatet, den färdiga gården, används av barnen.

I den jämförelse som utförts mellan arkitektens intentioner och det utfall som observerats under ett antal tillfällen på plats kan man se att det är svårt att fullt ut sätta sig in i barnens relation till den utemiljö de vistas i. Även om det nästan blir som arkitekten tänkt sig finns det flera återkommande moment som riskerar att påverka designprocessen på ett dåligt sätt. Några risker som förefaller uppenbara är att man ägnar kraft åt att skapa miljöer för särskilda tillfällen som samlingar och scener för avslutningar, platser som man inte använder i vardagsleken. En annan är att man tar avstamp i den vuxnes syn på utemiljön där ord som säkerhet, skönhet och ekonomi får stor betydelse.

Miljöpromenader tillsammans med barnen är ett bra sätt att starta upp planeringsprocessen. Observationer är lämpliga som avslutning av arbetet. Erfarenheter från observationer kan man ta med sig i kommande projekt.

Om målet är att skapa förskolegårdar där barnen har möjlighet att leka fritt och intensivt, ska man värna om naturmark som upptäcks i en inventering eller så kan man skapa fler ytor som är naturlika. Även redskapsleken har sin funktion i uteleken, men med tanke på vilken pedagogik som förskolan använder sig av kan man tänka sig att minska ner på dessa ytor till förmån för friare naturlika ytor.

Så på frågan om det blev som landskapsarkitekten hade tänkt sig, blir svaret ja, något så när. Men den viktiga frågan är snarare om landskapsarkitekten tänkte rätt. Att försöka kvalitetssäkra, utföra observationer på förskolegårdar, är ett utmärkt sätt att lära sig mer om hur man kan skapa bättre förutsättningar för barnens lek i framtida förskoleprojekt. Då finns helt enkelt förutsättningar för den reflekterande landskapsarkitekten att ställa sig rätt frågor i framtiden.

Innehållsförteckning

1	Inledning	5
1.1	Bakgrund.....	5
1.2	Disposition och läsanvisning.....	6
1.3	Syfte.....	7
1.4	Avgränsning.....	7
1.5	Metod.....	8
1.6	Mål.....	9
2	Forskning om utomhuslek	10
2.1	Den fysiska utformningen.....	10
2.2	Utmaningar /Trygghet.....	11
2.3	Lek i naturmark/naturliknande miljöer.....	11
2.4	Lekutrustningen.....	12
2.5	Loose Parts.....	13
2.6	Fri lek -kojor.....	15
2.7	Kroppen.....	16
2.8	Social och mental utveckling.....	16
3	Metoder	18
3.1	Observationer.....	18
3.2	Intervjuer.....	19
3.3	Reflektioner kring arbetsmaterial och anteckningar.....	20
3.4	Litteraturstudier.....	21
4	Undersökning av projektet Brottkärrs förskola -utemiljö	22
4.1	Gården.....	22
4.2	Arbetsprocessen.....	28
4.3	Arkitektens intentioner.....	34
4.4	Kvalitetssäkring och utvärdering.....	42
5	Undersökning av gårdens användning	44
5.1	Upplägg av observationer.....	44
5.2	Observationer.....	45
5.3	Intervjuer.....	50
6	Analys och resultat	55
6.1	Analys.....	55
6.2	Reflektion över utveckling av en barnmiljö.....	62
6.3	Förslag.....	63
6.4	Diskussion.....	65
7	Referenser	66
7.1	Tillkännagivanden.....	66
7.2	Referenser.....	66

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När en förskola ska projekteras, vid ritbordet och på möten, finns i allmänhet ett antal önskemål från både verksamhet, arkitekt och förvaltare. Landskapsarkitektens uppgift är bland annat att jämk ihop dessa olika krav för att få förskolans utemiljö att fungera som helhet. Har man brustit i något hänseende, som till exempel att man inte fått ihop höjdsättningen, och regnvattnet samlas i pölar, blir inte heller helheten som man har tänkt sig. En ny höjdsättning i sin tur kan påverka tillgängligheten, att man måste ha en liten trappa någonstans så att rullstolsburna inte kan ta sig fram. Ofta blir man påmind om detta som landskapsarkitekt genom att projektledaren kontaktar dig under byggtiden och besiktningen när felanmärkningarna uppmärksammas. På detta sätt får landskapsarkitekten feedback på felaktigheter som upptäckts, en chans att rätta till det hela och på så vis lära sig av sina tidigare misstag. Därför har man efter några år en ganska bra bild av hur de anläggningstekniska delarna fungerar. Även förvaltare och verksamhet kan ibland höra av sig om problem och saker som inte fungerar när väl användandet har börjat. Det är dock inte lika vanligt eftersom de sällan har arbetat i projektorganisationen, utan kommer in i efterhand och helt enkelt inte känner de som har byggt eller ritat.

Brottkärrskolan invigdes i augusti 2011, och är ihopbyggd med Brottkärrens förskola. Numera går Brottkärrens förskolan under namnet Klåvavägens förskola.

Väldigt sällan får man någon återkoppling från barnen om hur utemiljön fungerar. Ingen frågar hur barnen upplever gården och förmedlar det till den som har ritat gården. Konsulterande landskapsarkitekter åker inte heller särskilt ofta ut och undersöker om gården faktiskt är bra att leka på. Min utgångspunkt är att den viktigaste funktionen som förskolegården har är att den ska fungera för barn och barns lek.

Därför har jag i detta arbete återbesökt Brottkärrens förskola för att undersöka hur barnen faktiskt använder den lek miljö som jag var med att arbeta fram 2008-2009. Brottkärrens förskola är en förskola i södra Göteborg som byggdes 2009 och öppnade i januari 2010.

1.2 Disposition och läsanvisning

Min huvudfråga är om förskolegården används på det sätt som jag tänkte mig när jag ritade den.

Blev lekkvaliteten i utemiljön för barnen i Brottkärrens förskola som jag hade tänkt mig?

Som bakgrund har jag tagit reda på vilka faktorer som är viktiga för barnens lek och utemiljö, genom litteraturstudier och reflektioner. Bakgrunden redovisas i kapitel 2.

Nästa fråga är vilka intentioner som jag utgick från när jag ritade på Brottkärrens förskola. För att återkalla dessa minnen har jag studerat och reflekterat över sparad arbetsmaterial som minnesanteckningar, skisser och protokoll. Mina intentioner redovisas under kapitel 4.3.

För att ta reda på hur barnen använder gården idag, när den är färdigställd, gjorde jag observationer och intervjuer. Observationerna och intervjuerna är redovisade under kapitel 4.5 och 4.6

Utifrån detta material uppstår ett par följdfrågor: Hur kan man kvalitetssäkra en förskola utifrån brukarna, barnen? och Hur kan man med enkla åtgärder förbättra gården? Dessa frågor och huvudfrågan reflekterar jag över och redovisas i kapitel 5.

Som projekterande landskapsarkitekt tog jag chansen att undersöka hur miljöerna som jag utformat för barns lek fungerar i verkligheten. Med hjälp av arbetsmaterial, minnesbilder och anteckningar reflekterade jag över de intentioner som jag hade när jag påbörjade arbetet med förskolegården och undersökte om de fick något genomslag i det färdiga resultatet. Det är en jämförelse mellan arkitektens intentioner och det byggda resultatet.

1.3 Syfte

Syftet är att få en återkoppling av hur utemiljön fungerar genom att studera hur och var barnen leker på sin gård. Syftet är också att lära genom reflektion så att bra och mindre bra lösningar för barns lek miljö kan påverka nästa projekt. Man skulle kunna se det som en kvalitetskontroll som borde göras i varje projekt men som det sällan finns tid eller ekonomiska resurser för. Företag har ofta kvalitetssystem som ska ta hand om uppkomna fel och avvikelser, men de är väldigt fokuserade på företagets kundnytta och hur beställare och konsultorganisation uppfattar vårt arbete. Beställarorganisationen, som i fallet Brottkärr var det kommunala "Lokalsekretariatet" blir ett extra led mellan den verkliga brukaren och den som ritat på gården. Och helt plötsligt är antalet led åtminstone ett för mycket för att naturliga kontaktytor ska uppstå. Självklart finns också en affärsmässighet i att ha en kvalitetsuppföljning och att det stärker argumentationen i framtida diskussioner med verksamheten, om du faktiskt har varit ute och studerat hur barnen leker i den miljö som du har ritat.

1.4 Avgränsning

Arbetet begränsas till att undersöka en förskola lite mer ingående. Vid all nyprojektering av förskolegårdar återkommer ungefär samma problem, så vissa generella slutsatser om hur utemiljön ska utformas kan göras, även när man bara studerar en förskolegård. Brottkärrs förskola är en relativt typisk modern förskola med många avdelningar och placerad på plan mark utan några särskilda företräden som spännande naturmark eller att den skulle vara särskilt stor. Förskolan har en tydlig åldersindelning mellan de fem olika avdelningarna, från en småbarnsavdelning till en fem- till sexårsgrupp.

I arbetet har jag dessutom med en beskrivning av hur arbetsprocessen gick till på ytterligare en förskola, Lillgårdens förskola. Den beskrivningen ska tydliggöra att landskapsarkitekten arbetar med olika metoder beroende på beställarens önskemål.

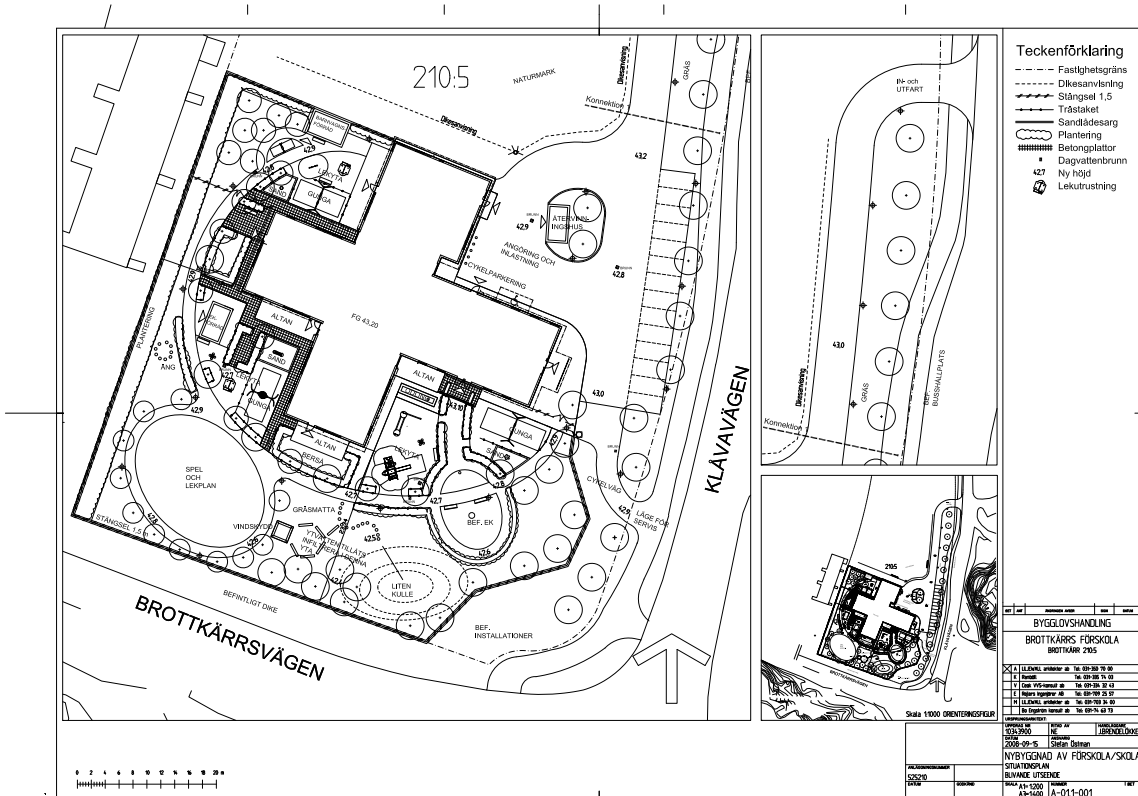

Byggnadsvolymen, tidig modell från husarkitekt

1.5 Metod

Metoder som använts i detta arbete är:

- Litteraturstudier som har utmynnat i en litteratursammanställning. Denna fungerar som teoretisk bas om barnens lek och barnens användning av utemiljön.
- Sammanställning och utvärdering av arbetsmaterial och anteckningar som skisser, dagböcker, mötesprotokoll, minnesanteckningar, cad-modeller, ritningar och fotografier
- Observationer av leken på förskolan.
- Samtal med handledaren, för detta arbete.
- Samtal med personer som deltog i uppdraget 2008-2009 som projektledare, arkitekter, arkitekturpedagog, förvaltare och rektorer för att återkalla en del minnen kring arbetsprocessen och mina intentioner.
- Samtal med kvalitetsansvariga på företaget och sakkunniga inom arkitekturanalys för att få reda på mer om kvalitetsarbete i arkitektbranschen.
- Samtal med landskapsarkitekter om yrkesrollen

Situationsplan och bygglövshandling över Brottkärrs förskola från september 2008. Gårdens utformning är i princip klar och ligger mycket nära det färdiga resultatet

- Samtal med utvecklingssamordnare på kommunen för att få veta mer om kommunens syn på förskolegårdar.

- Intervjuer med förskolepersonal och föräldrar.

- Sökmotorer på internet med sökord som: fri lek, loose parts, kvalitetsarbete, arkitekturkritik

- För förslagen har enkla skisser utförts

Mer om metod finns även att läsa längre fram under kapitel 3, där jag går närmare in på bland annat observationer och intervjuer. Där finns också en reflekterande del över metodvalen.

1.6 Mål

Målet för detta arbete är med hjälp av observationer, tolkning och analys av barns lek göra reflektioner och få fram vissa generella slutsatser, som kan hjälpa arkitekten att på ett tidigt stadium planera gården så att den blir bättre för barnen att leka på. Målet är också att undersöka om det finns några enkla hjälpmedel för arkitekten att så att säga ”överlämna” gården. Det vill säga att på något sätt förmedla arkitektens intentioner till verksamheten. Jag vill också presentera enkla åtgärder utifrån analysen för att förbättra barnens lekmiljö. Åtgärderna är konkreta saker som förskolepersonalen kan planera själva och som har framkommit under arbetets gång genom litteraturstudier och analysarbetet.

Mitt personliga mål är att utveckla mig som landskapsarkitekt när jag ritar och fördjupa min kunskap om barnens lek för kommande möten med beställare och verksamhet.

Redovisningen ska ske i skriftlig rapport och vid examination.

2 Forskning om utomhuslek

2.1 Den fysiska utformningen

När de vuxnas perspektiv får råda vid planeringen av nya förskolemiljöer läggs mycket fokus på att skapa prydliga gårdar, välskötta gräsytor, bra angöringsmöjligheter och med överblickbarhet. Det finns en risk att vi glömmer bort barnens perspektiv och hur gårdens utformning bäst görs för att lämpa sig för barns utveckling och hälsa, av den enkla orsaken att vi faktiskt inte är barn längre. Små barn har liten möjlighet att välja att vara för sig själva eftersom vuxna tenderar att kontrollera både barnens rum och tid (Kylin 2003).

Den fysiska utformningen har stor betydelse för hur barnen använder sin lekgård. Det finns en tydlig relation mellan hur gården är utformad i fråga om stigar, rumssekvenser och rumslighet för hur barnen använder olika saker och hur de interagerar socialt (Herrington 1998). Det är alltså inte bara personerna, kompisar och de vuxna som barnen omger sig med som har betydelse för barnens utveckling, utan även den fysiska omgivningen. Ett exempel är att barnen som leker utomhus har goda möjligheter att röra sig över stora ytor snabbt och det blir därför viktigt i den grovmotoriska utvecklingen (Grahm 1997). Inte fullt lika självklart är att barn utvecklar sin sociala kompetens i uteleken. Tittar man på barnens kojlekar, där en viktig del av leken är att själva avgöra vilka som ska ingå i den sociala gemenskapen, förstår man bättre hur stor betydelse det har. Detta kan också förklara varför platser med starkt överinseende av vuxna lämpar sig sämre för kojbyggande. Barnen verkar ha en stark känsla för vad som de vuxna tycker är lämpligt, och av den anledningen söker de sig då till sådana platser där de vuxna har mindre kontroll (Kylin 2003).

Vuxna människor delar upp landskapet i formationer, medan barnen delar upp landskapet i platser för aktiviteter. Det innebär att de vuxna ser mer till helheten och landskapets visuella kvaliteter, medan barnen är mer pragmatiska och bedömer landskapet efter hur de kan använda det praktiskt för sin lek och hur mycket de tycker om dessa aktiviteter (Fjörtoft 2000).

I planeringsprocessen är det viktigt att skapa ramar för platser och områden inom vilka barnen kan skapa sina egna platser och kojor (Kylin 2003).

2.2 Utmaningar /Trygghet

Barn har också ett behov av att känna trygghet, ofta är detta på en fysik plats som man ofta återkommer till. Detta kan vara nära byggnaden. Man har kunnat se att barnen upplever mer trygghet närmre ”hemmet” eller i detta fall förskolan. Barnen hämtar kraft för kommande lekar på dessa platser. På dessa trygga och välbekanta platser blir barnen dock snabbt uttråkade. Allt är utforskat och tillrättalagt (Grahn 1997).

I planeringen av lekmiljöer kan man uppnå stora vinster genom att blanda natur och kulturmiljöer, barnen kan då utforska den okända naturen men alltid återgå till det trygga, väldefinierade och välkända (Grahn 1997). Man har alltså erfårit att de trygga barnen vågar sig längre ut, och utforskar mer, än de otrygga. I studier som gjorts med förskolebarn i Norge, på stora förskolegårdar (>4 ha), kan man se att ytor nära byggnaderna användes av barnen på egen hand medan på ytorna längre bort var det i sällskap med personal (Fjörtoft 2000). Så varför gillar barnen att leka i skogen? De platser som vuxna inte har tagit i anspråk och som är odefinierade tar barnen gärna till sig eftersom de själva kan bestämma vad de ska användas till (Grahn 1997).

2.3 Lek i naturmark/naturliknande miljöer

Barn på förskolan saknar ofta tillgång till lämpliga naturmiljöer att leka i. Det kan bero på så skilda saker som hur förskolorna är placerade och planerade till hur föräldrarna, av rädsla för våldsbrott, inte tillåter barnen att leka i naturen (Herrington 1998). När det gäller traditionella förskolor är dessa ofta ensidiga och enkla i jämförelse vad bra naturmiljöer kan erbjuda. Om naturmarken bara uppfyller lite variation i vegetations- och topologityper, kan barnen ta till sig dessa och utnyttja dem i leken. En anledning till att förskolorna sällan har naturmark är att det vid planeringsarbetet saknas lämpliga metoder för att förklara och beskriva naturliga lekmiljöer. Därmed blir det också svårare att få med rätt platser i detaljplanerna eller motsvarande. Barnombudsmannen (BO) skriver i april 2001 i sitt remissvar till regeringens utredning ”Hälsa på lika villkor- nationella mål för folkhälsan” att tillgången på miljöer för utelek på förskolan bör regleras i lag och att uteförskolor ska uppmuntras. För att hitta lämpliga platser för lek har man nytta av någon form av vegetationsinventering och värderande av naturmarken utifrån ett lekbarhetsperspektiv (Fjörtoft 2000).

Beroende på hur mycket förskoleverksamheten är ute så förändras också behovet av naturmiljö, t ex behöver ett ur- och skurdagis en riktigt bra lekgård eftersom de är ute mycket, medan förskolor med annan pedagogisk inriktning ofta får nöja sig med enklare utemiljöer som saknar naturmark. När barnen är ute mycket ökar helt enkelt behovet av mer objekt och platser som går att utforska. Naturen med naturliga element och objekt

låter sig utforskas betydligt längre tid än vad lekutrustning och människoskapade ting gör. Det är också tydligt att den ”ofärdiga” naturmiljön upplevs som mer fri för barnen att skapa i och utvecklar därmed barnens kreativitet mer (Grahn 1997). Barnen föredrar alltså en obyggd och ostrukturerad utemiljö för utforskande lek (Fjörtoft 2000). Får barnen vara ute längre om dagarna utvecklas också utelekarna mer, medan korta utomhuspass innebär att barnens utelekar fortsätter att vara av det enklare slaget (Grahn 1997).

Unga lövträd går bra att klättra i på vintern. Lite grövre klippor är lämpliga för barnen att träna sina klättringsfärdigheter i. Eftersom naturen fungerar väl som lekmiljö för barnen bör detta övervägas i framtida planering av utemiljöer för barn (Fjörtoft 2000).

2.4 Lekutrustningen

Förskolegårdar har traditionellt anlagts med en del färdig utrustning som t ex klätterställningar, gungor och balansbom. Forskning visar, som tidigare sagts, att naturmiljön till stor del kan ersätta denna lekutrustning. Men det kräver att man har rätt typ av varierad naturmark och att det finns tillräckligt stor gård för detta. Saknas detta är lekutrustningen ett viktigt komplement om man bara är uppmärksam på vilka begränsningar som de har. Utegårdar som mest innehåller färdig lekutrustning hjälper barnen främst med deras fysiska utveckling men utnyttjar egentligen inte de särskilda kvaliteter som finns utomhus (Herrington 1998). Säkra lekplatser erbjuder i allmänhet mindre utmaningar och interaktionsmöjligheter (Fjörtoft 2000). Utrustning som är uppenbart gjord av människohand upplevs som mer färdigutforskad, av barnen, och därför mindre intressanta att ta del av. Utrustning som är tydligt människoskapad, där de olika aktiviteterna tydligt framgår av utformningen upplevs av barnen som en leksak, där det finns ett tydligt ändamål och där utforskningsmöjligheterna är begränsade, och därför inte kan sysselsätta barnen någon längre tid (Herrington 1998).

Stockar och timmer i olika storlekar som används som "loose parts", löst material. Stockarna får ligga framme och kan närsomhelst tas in i leken och blir på så sätt en resurs för den fria leken

Men med enkla medel kan förskoleverksamheten själv skapa en förbättrad gårdsmiljö genom användandet av naturliga material som förankras i gårdens befintliga lekstruktur och därigenom utöka gårdens lekmöjligheter. Enkel vegetation av olika typer i gårdsmiljön förändrar barnens möjlighet att utveckla sin sociala gemenskap och hierarkier inom gruppen. Vegetation av viss typ kan bli betydelsefulla platser för barnen (Herrington 1998). Temporära installationer som t ex klockspel, skulpturer och kottar skapar inte lika långvariga förändringar i lekmönster som mer genomgripande förändringar av gårdens struktur som t ex trampstenar och vegetation kan göra. I studier har det visat sig att barnens lekmönster ändrat sig från att barnen sprungit direkt mellan dörr och lekutrustning till att använda nya vägar, i form av t ex trampstenar, och att barnen går till andra platser och utvecklar mer varierade lekmönster (Herrington 1998). Nya utmaningar kan skapas genom att placera trampstenarna på ett sådant avstånd att barnen inte direkt klarar av att hoppa eller kliva på dem. Ett annat sätt att skapa nya genomgripande förändringar på förskolegården, med enkla medel, är att låta gräset komma upp utan att klippa det. Oklippt gräs lockar många barn att leka i grupp, bland annat för kurragömmalekar. Vattenlek är det som skapar mest varaktiga lekmönster av tillkommande naturelement (Herrington 1998).

Det är bra om man kan skapa platser med fler funktioner än en på samma plats, eller väldigt nära, eftersom man har kunnat se att om en plats delar på flera funktioner och för olika lekar så kan barn i olika grupper och åldrar leka nära varandra och på ett smidigt sätt glida in i varandras lek utan att det stör eller märks så mycket (Grahn 1997).

Rum byggda av vegetation blir den primära platsen för barns utvecklande av sociala mönster och fantasilek, och barn som är dominanta i redskapslek är nödvändigtvis inte dominanta i dessa rum (Herrington 1998).

Barnen använder cyklarna som statusmarkörer, de sitter på cyklarna som fungerar som en lite trygg utgångspunkt för en massa olika aktiviteter (Grahn 1997). På sommaren kan rep och repstegar göra tallar mer åtkomliga för klättring, svingande och gungande (Fjörtoft 2000).

2.5 Loose Parts

Loose Parts brukar man inom pedagogiken kalla de saker som finns tillgängliga för barnen att leka fritt med. Inomhus kan det vara klossar, toarullar eller plastbyttor. Utomhus kan det vara saker som sand, pinnar eller kottar. Termen lanserades av arkitekten Simon Nicholson på tidigt 70-tal (Van Horn 2009). I följande text översätter jag det direkt med "löst material". Med löst material kan barnen själva bestämma vad sakerna i sig ska föreställa, eller vad de ska användas till. Med hjälp av ett antal saker som går

att sätta samman kan ett nära oändligt antal kombinationer framställas. Och barnens utforskande kan på så vis fortsätta under lång tid. Det är enklare för barnen att låta en kotte föreställa ett djur, än att en leksaksbil ska föreställa ett djur. På en utegård med lite naturmiljö blir kravet på löst material större (Grahn 1997). Eftersom utforskarpotentialen i naturmarken är så mycket större än på en lekplats med lekutrustning, och för att det på naturlig väg finns mer löst material i naturmarken, behöver man kompensera för den enahanda miljön med mera tillfört löst material på en lekplats med fast utrustning. Detta kan innebära att gården inte alltid upplevs så välstädad, och att det blir svårare att sköta den t ex vid gräsklippning. Men i en sådan situation måste förväntningarna på gårdens ordning och städning ställas mot hur barnen kan använda den för sin lek, t ex i fråga om kontinuitet med lek med lösa material (Grahn 1997). Kottar och liknande kan uppfattas som skräp av personalen och kastas bort vid städningen (Herington 1997). Är det knappt med löst material använder barnen det som ändå kan hittas. Det kan handla om löv, stenar och glasspinnar och dylikt. Detta material blir eftertraktat hos barnen, fast det egentligen bara är ”skräp”. Överdrivet städande på gården gör det svårare för barnen att få kontinuitet i sin lek, varje dag kommer de ut till ett rent bord som de på nytt ska fylla med mening och innehåll. Löst material som barnen kan bära med sig på gården ger en viss trygghet och skapar kontinuitet i leken. Rent praktiskt kan det gå till så att man hittar sin pinne och fortsätter med den lek som man höll på med igår. (Grahn 1997).

En konsekvens som följer på tillgången av löst material är möjligheten att bygga kojor. Löst material är nämligen det enda som krävs utöver en bra plats som passar för att bygga kojor på. Välstädade platser lämpar sig därför sämre till kojbyggnad eftersom frånvaron av löst material verkar hämmande (Kylin 2003). Grenar och annat från främst lövträden fungerar bäst som löst byggmaterial för kojor och liknande (Fjörtoft 2000). Barnen tar hand om pinnar och ”skräp” och använder dessa material för att bygga kojor med. Är inte kojorna välgömda städas ofta vuxna bort dem i tron att det handlar om just

Omväxlande naturmark på Norrgårdens förskola i Tynnered, Göteborg, som lämpar sig för fri lek. Tallar och ekar skapar tillsammans med hällmarken en robust och lockande plats för lek

skräp (Kylin 2003).

Nytt löst material som plötsligt en dag dyker upp på gården drar till sig barnens uppmärksamhet. Barnen flockas runt det nya inslaget, och barnen brukar leka med det åtminstone en stund tills man har utforskat dess lekpotential (Grahm 1997). Men dessa lösa material har ändå inte samma attraktion och kan inte heller sysselsätta barnen lika länge som en ny fast, gärna naturliknande struktur som till exempel ett buskage eller en trampstensslinga. Sådana strukturer infogas i barnens dagliga rutiner och blir en del av deras lekmönster (Herrington 1998). Detta innebär att både en fungerande grönstruktur och löst material att leka med är viktigt för en mångsidig lek (Fjörtoft 2000).

Barn som har klarat alla utmaningar som gården ger försöker hitta på nya utmaningar som kan leda till konflikter då de kan vara farliga för de mindre barnen (Grahm 1997).

En plats med sämre överblickbarhet väljs i mindre utsträckning av personalen. Nyplanterade växter ger inte så bra förutsättningar för barnen att skapa platser. De mindre barnen lär sig genom att imitera de större, medan de i sin tur inte har någon att härma utan får lita till sin egen skaparförmåga tillsammans (Grahm 1997). Platta landskap används för springlek, rollekar och spel (Fjörtoft 2000). Barn ägnar mycket tid åt att ordna med, och ändra sina platser för lek (Kylin 2003).

2.6 Fri lek -kojor.

Medvetenheten om barnens behov av fri lek har ökat något på senare år, samtidigt som nya förskolor får mindre gårdssyta. På grund av effektiviseringsvinster placeras förskolor med fler avdelningar på mark planerad för små förskolor. På små förskolegårdar minskar möjligheterna till fri lek även om barnen kommer försöka skapa egna platser oavsett om det finns utrymme eller möjligheter för detta (Grahm 1997). På små gårdar finns ändå möjligheten att skapa hyggliga förutsättningar för kojbyggande genom att planera in spridda buskbestånd som fungerar bra som grund för kojor (Fjörtoft 2000). Vegetation med naturligt utseende, artrikedom och buskar som är otuktade lämpar sig väl för kojbyggande eftersom det då finns stora möjligheter att gömma sig i dessa (Kylin 2003). Dessa bör placeras på ett så stort avstånd från "hemmet" eller förskolebyggnaden eftersom platser med starkt överinseende av vuxna lämpar sig sämre för kojbyggande då barnen föredrar mer privata platser. Personalen vill ha bra översikt samtidigt som de barnen som vill bygga kojor oftast vill välja platser där de inte uppmärksammas. De äldre barnen bygger sina kojor längre bort från sina hem än de mindre barnen (Kylin 2003). På en begränsad förskolegård är den lämpligaste platsen är så långt borta, och så osynligt som möjligt.

Utöver lämpliga platser behövs löst material i någon form. Material som barnen till-

för platsen och på så vis sätter sin egen prägel på. Barnen behöver bara en startpunkt för sitt kojbyggande, en plats som på något sätt utmärker sig och sedan går att utveckla med löst material (Kylin 2003).

Skapade vegetationsrum blir så viktiga för barnens lek och sociala rollutveckling att barnen börjar ge dessa platser namn (Herrington 1998). Att kunna hålla en koja hemlig är en viktig aspekt utifrån barnets perspektiv, att barnet själv kan avgöra för vem och vilka som ska ha tillträde till kojans (Kylin 2003).

Viktiga faktorer för kojbyggets placering är: naturtyp, avståndet från hemmet och tillgången på lämpligt material. De vanligaste kojorna byggs av mindre barn i tät buskvegetation. Genom att observera barnen närmare, blir deras lek med kojor mer uppenbar eftersom kojleken ofta sker på platser som är utanför de vuxnas synfält (Kylin 2003).

För att bättre kunna identifiera lämpliga platser för kojbyggande behöver planeraren besöka platsen och studera eller prata med barnen (Kylin 2004).

De vanligaste materialen som används för kojor är täta lövbuskar och olika löst material. Barnen använder högt placerade kojor som utgångspunkt för att spionera på grannar och vuxna. När barnen tar hjälp av en vuxen för att färdigställa en koja, blir den vuxna inte delaktiga i själva kojleken, utan får, så att säga, vara med på ”konsultbasis”. De äldre barnen visar sina kojor för de mindre och lär på så vis ut hur kojorna ska användas (Kylin 2003).

2.7 Kroppen

Mycket tyder på att barn som leker mycket ute också blir friskare och starkare (Grahm 1997). Men i praktiken ska det helst vara naturmark som barnen vistas i då. Anledningen till detta är att natur med stor mångfald beträffande vegetationen och varierad topografi erbjuder en varierad lek där barnens motorik kan förbättras (Fjörtoft 2000). Särskilt flickor rör sig mer i naturmiljö, än vad de gör på en asfalterad gård (Fjörtoft 2009). Barn som leker ute blir mindre sjuka än barn som leker mycket inomhus (Grahm 1997). Man tror att genom den varierade leken som uppstår i knagglig naturmark förbättrade barnens grovmotoriska färdigheter (Fjörtoft 2000), särskilt i fråga om vighet och balans (Grahm 1997).

2.8 Social och mental utveckling

Uteleken bidrar i stor utsträckning till barnens emotionella och sociala utveckling, kanske mer än vad de lärarledda aktiviteterna inomhus gör. En anledning till det kan vara att uteleken är ett avbrott från den informationstyngda inomhusleken, som ofta är

styrd och mer kontrollerad av de vuxna (Grahn 1997) och att barnen, genom att ta sig bort en bit från de vuxnas överinseende, på egen hand få utveckla sina sociala förmågor. Bland annat genom att själva bestämma vilka som får ingå i den sociala gemenskapen t ex vid kojlek (Kylin 2003). Kojleken består av en stor dos träning i social kompetens. Men barnen utvecklar också sin verklighetsuppfattning mer utomhus än inomhus, då enkla föremål som sten, vatten och liknande är lätta för barnen att förstå och ta till sig. Saknas nya utmaningar och nya saker att upptäcka i den lekmiljö som barnen hänvisas till kan deras utveckling av sociala utveckling bromsas in (Grahn 1997).

Möjligheten att skapa sina egna aktiviteter och lekplatser i utemiljön är en viktig del av barnens egen lek och en hypotes är att mångfalden i miljön svarar mot mångfalden i lekaktiviteterna (Fjörtoft 2000). Barnen får en känsla för hur man tar till sig nya platser och rum genom att fri vegetation finns tillgänglig för dem i gårdsmiljön, detta ges till yttryck bland annat genom att barn gärna namnger dessa platser. Det innebär att barnen själva ska stå för namngivningen, eftersom det är de som förstår användningen av de enskilda rummen och kan bära vidare namnet till de mindre barnen (Herrington 1998).

Lekgårdar som har natur- eller naturliknande element kan ge barnen en viss erfarenhet av naturmiljöer på ett bra sätt. Barn som är vana att leka ensamma, eller som har få kompisar, använder sig i större utsträckning än andra av tillkommande naturelement på utemiljön (Herrington 1998). En viktig aspekt med kojlekarna är att barnen själva kan bestämma vilka som får ingå i den sociala gemenskapen, och en plats där man kan utveckla sin sociala kompetens (Kylin 2003). Det är svårt att förklara vad lek är och vad den är bra för. Ofta ser vuxna leken som ett lärande, med den mogna människan som mål, medan barnen leker för att uppleva och känna (Grahn 1997).

När de vuxna sysslar med saker som inte rör barnen blir barnen intresserade (Grahn 1997). Barn som leker i naturen lär också känna naturen (Fjörtoft 2000).

3 Metoder

3.1 Observationer

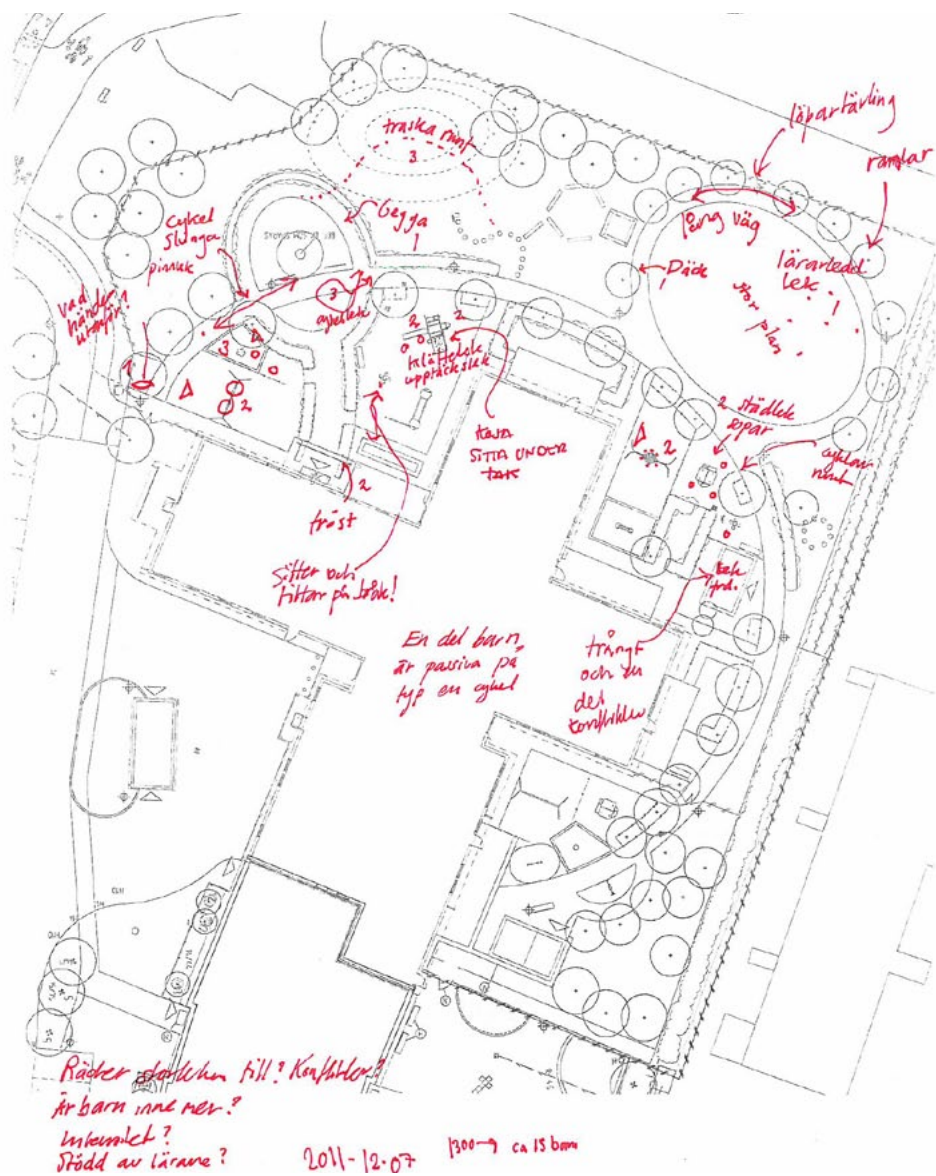
Hur använder barnen gården?

Observationer lämpar sig som metod för att studera barnen i sitt vardagliga sammanhang.

Forskning med avsikt att lära sig mer om barnens utveckling har gjorts under mer än 100 år, men mycket av det som studerades fram till 70-talet gjordes i laboratoriemiljö. En viktig del har då varit att utesluta omgivande faktorer som kan påverka resultatet. Detta har samtidigt inneburit att vi fått en massa mätdata som visserligen säger en hel del om barnets utveckling, men samtidigt ingenting om hur barnet påverkas av och leker i sin naturliga miljö, hemmet, förskolan eller ute. Den stora mängd forskning som finns från denna tid får oss att tro att vi vet mer om barns utveckling än vad vi i själva verket gör. Eftersom barnets förmåga att utvecklas i stor utsträckning påverkas av miljön som omger, är det viktigt att få med detta i forskningen. Idag är det betydligt vanligare att barnen studeras i deras egen miljö, och att man studerar betydligt mindre grupper än tidigare, där individen får fungera som ett exempel för den större gruppen. Detta ger till skillnad från tidigare forskning, som ofta resulterade i mätbara resultat, forskning som till utförandet är mer berättande (Graue 1998).

En fördel med observationen är också att den kan utföras på ett enkelt sätt. Till hjälp för observationerna kan man utnyttja tekniska hjälpmedel såsom kamera eller video (Mårtensson 2004). Dessa verktyg kan vara ett viktigt stöd för minnet, men gör också observationerna möjliga att kontrollera i efterhand. På senare år har även GPS använts för observationer (Fjörtoft 2009). Men man kan också göra enkla anteckningar, men då kan det vara bra att så snart som möjligt efter observationstillfället skriva ner sina intryck. Fördelen med detta är att man inte behöver ägna tid eller koncentration på att de tekniska hjälpmedlen ska fungera, eller att man klarar att utföra arbetet på egen hand.

Det mest effektiva sättet att få reda på om barnen använder sig av den utrustning och det utrymme som arkitekten har ritat är att faktiskt åka ut vid lämpligt tillfälle och observera barnens aktiviteter på plats. Nackdelen med metoden är att du med enbart observationer inte kan avgöra om du sett något allmängiltigt eller om du observerat något ovanlig händelse. Detta faktum och enkelheten i metoden gör att ett visst mått av osäkerhet uppstår: Flera observationstillfällen ger en större säkerhet till metoden

Anteckningar från observation. Med ett antal A4 ritningar som var rensade på tekniska littereringar och liknande, kunde dessa fyllas på med anteckningar, frågor och bara enkla noteringar som fungerar utmärkt som stöd för minnet när man återkommer till skrivbordet.

3.2 Intervjuer

Intervjuerna utfördes för att verifiera det som upptäcktes under observationstillfällena. Eftersom personalen har daglig kontakt med barnen kan de förväntas ha god kunskap om hur barnen använder sin gård och vad de leker om dagarna. Detta ger en lite fylligare bild av barnens vardag än vad bara observationerna kan göra, samtidigt som förskolepersonalens bild är färgad av deras personliga och professionella förhållande till verksamheten, sitt jobb. Eftersom intervjuerna utförs efter observationerna finns en viss trygghet i att först ha bildat sig en egen uppfattning om barnens förhållande till gården.

Föräldrarnas engagemang för sina barn gör det också intressant att höra med dem om barnens dagliga situation. Den intervjuade har också varit med på gården och utifrån ett

föräldraperspektiv observerat leken. Eftersom den intervjuade själv kontaktat mig efter att jag skickat ut lappar till föräldrarna om de observationer som jag tänkt utföra kom vi överens om ett senare intervjutillfälle. Intervjuerna belyser även att det finns ett antal olika perspektiv på hur man upplever barnens utemiljö.

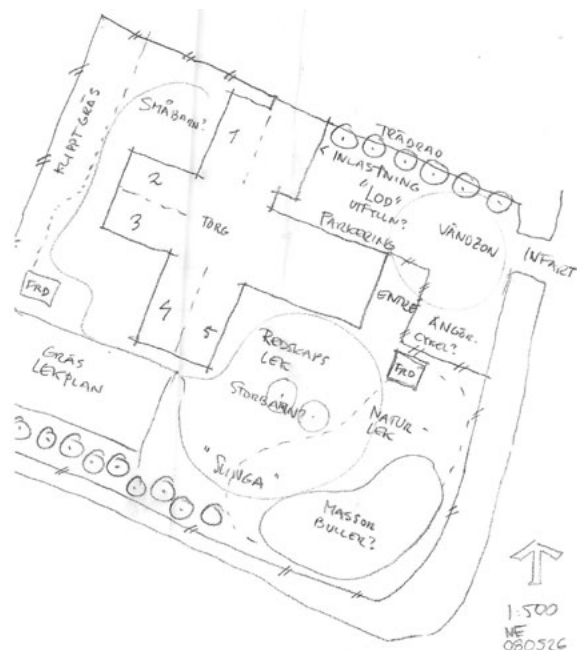
3.3 Reflektioner kring arbetsmaterial och anteckningar

Mycket arbetsmaterial sparas efter ett projekt på arkitektkontoret. I företagets kvalitetssystem finns ett angivet minimum för vad som ska sparas, men eftersom en städningsrutin, (i själva verket: arkiveringsrutinen) är tidskrävande och inte så rolig sparas oftast mycket mer. Varje kategori, som mark eller arkitekt, har sina egna mappar på servern där de olika arbetsmaterialen sparas i form av datafiler. Dessutom finns ofta en pärm med papper sparade. Personligen sparar jag av eget intresse en hel del skisser. I just detta projekt saknar jag dock den första frimärks-skissen, den som jag gör för att lösa logistiska problem på tomten. Jag kallar den frimärks-skissen eftersom den ska vara så enkel att den kan få plats på ett frimärke. Denna skiss hjälper dig med gestaltningen och den är viktig för att hitta rätt lösning för just denna tomt. Därför är det lite motsägelsefullt att i detta fall återanvände jag en skiss från ett annat projekt och hade ganska lite med själva tomten att göra. Här gjorde jag helt enkelt bedömningen att själva byggnaden, den korsformiga, var det som var projektets verkliga utmaning.

Med hjälp av projektets sparade skisser och anteckningar kan väldigt många skeden av designprocessen återkallas i minnet. Detta tar dock tid och är ofta arbetsamt. Om man utgår ifrån någon överenskommelse finns det ofta mycket goda chanser att verifiera detta utifrån anteckningar på skisser, mailkonversation eller protokoll. Det är dock lite svårare att återskapa ett helt skede då du inte riktigt vet var du ska börja. När man lite planlöst bläddrar i sitt samlade material framträder så småningom en ganska bra bild av skeendet och tillskapelseprocessen.

Jag kan, med tanke på det arbete som jag nu lagt ner på denna förskola, tycka att jag tog mitt uppdrag på för lite allvar. Kort man säga att jag ville skapa goda rum för barnen att leka i, men jag hade ingen aning om varför eller vad de skulle göra i dem. Jag hade också en del estetiska ambitioner som jag under arbetets gång fått omvärdera. Jag har tyckt att jag borde tänkt mer på barnen och mindre på estetiken. I efterhand har jag omvärderat detta till att gårdens estetiska kvaliteter faktiskt har en del förtjänster som kommer barnen tillgodo. Som ett exempel kan nämnas att försöken att skapa intima rum av ytor som innehåller mycket utrustning. Det är också tydligt att man som landskapsarkitekt påverkas av marknaden runtomkring, med säljare av lekutrustning och fallskydd med mera.

För att få en mer nyanserad bild av hur processen kan se ut har jag valt att även ta med Lillgården, ett liknande projekt med annan beställare där man medvetet arbetade med barnens behov och rätt till medbestämmande. Det projektet genomfördes på ett annat sätt än Brottkärrs förskola och kompletterar därför bilden av hur arbetet går till.

"Skräpskiss" hittad i uppdragspärmen från maj 2008. Skissen är gjord under samtal med arkitekten och innehåller frågeställningar kring stängseldragning, lektytor, organisation inomhus och logistisk disponering av entréer/angöring. Inga spår av någon gestaltning finns ännu. Befintlig bollplan syns till vänster i bild.

3.4 Litteraturstudier

Jag var före detta arbete bekant med Ute på dagis och en bok som beskrev Combs Elementary School i England, men det var allt. Som student kommer man i mycket större utsträckning i kontakt med aktuell litteratur genom studierna. Du får hela tiden tips om läsvärda texter från dina lärare. Som praktiserande landskapsarkitekt får du inte dessa påminnelser och jag tog mig inte heller den tid som krävdes för att läsa det material som jag av händelse fick tag på. Så det var hög tid för mig att läsa in mig på ämnet, eftersom jag ritar många förskolor. Syftet med litteraturstudier är att inhämta aktuell kunskap, så att man kan jämföra vedertagen forskning med de antaganden och upptäckter som jag gör på egen hand. Den bild som framträder är att det finns tillräckligt med forskning för att jag som praktiserande landskapsarkitekt ska lära mig en hel del nytt, få en del personliga åsikter stärkta och att yrkesrollen som sådan stärks gentemot förskolepersonal, förvaltare och beställarledet. Särskilt har jag studerat begrepp och företeelser som "fri lek", "loose parts", "naturmark" och "kojor" som jag bedömer som särskilt viktiga faktorer för barns lek.

4 Undersökning av projektet Brottkärrens förskola -utemiljö

4.1 Gården

Inventering före anläggning (2008-05-22)

Platsen består av en låglänt äng omgiven av vägar på två sidor, låg radhusbebyggelse på den västra sidan samt en gång- och cykelväg på den norra sidan. I anslutning till gång- och cykelvägen ligger en förskola. Öster om Klåvavägen, som tomten gränsar mot finns en busshållplats och branta bergssidor som är mellan 5 och 10 meter höga. Uppe på berget ligger ett par villor. Söder om tomten ligger Brottkärsvägen och ett sammanhängande skogsområde. Vägen är nyligen omgjord med rondell, markstensbeläggningar och nya diken.

Tomten är tidigare nyttjad som betesmark men har under en längre period stått oanvänd. Enligt Lokalsekretariatet har kommunen nyligen förvärvat marken från HSB, eftersom marken i detaljplanen är angiven för skol- och förskoleverksamhet.

Marken är på gång att växa igen, men har slagits någon gång under de senaste åren. Gräset står högt och det finns enstaka björkar och sälg. Älgört verkar trivas. På tomten finns också en mindre ek. Eken verkar ha vuxit här en längre tid, men har inte riktigt tagit sig troligen beroende på den fuktiga jorden. Björkarna verkar vara omkring 10 år gamla. En del av ytan är klippt och används av de boende som bollplan.

Det finns diken längs med vägarna. Här växer liljor och intill finns stora vresrosor. I övrig växer det starr, olika gräs och Lysimachia.

De boende har använt sig av utrymmet utanför sina tomtgränser, satt upp staket och klippt någon meter extra för att utvidga sina tomter.

Finast är bollplanen som är tydligt omgiven av växtlighet på två sidor, med björk och sälg. Dessa står troligen innanför byggrätten, och kommer knappast att kunna sparas. Värdet på dem är dock inte så stort, även om de skulle vara värdefulla för att få upp en bra lekmiljö snabbt.

Ett avskärande dike går tvärs igenom fastigheten, och via en brunn leds vattnet vidare under mark i dagvattenledningar. Tomten sluttar mycket svagt mot söder. Höjdskillnaderna ligger inom en meter på hela fastigheten.

Vid cirkulationsplatsen finns flera el- och VA-anläggningar som ger en indikation på att flera ledningsstråk samlas ihop vid detta ställe.

Tomten från norr mot söder. Klåvavägen ligger på vänster sida.

Bollplanen i den södra delen. Vegetationen på höger sida hade kvalitéer ur ett lekperspektiv, men vid denna tidpunkt gjorde jag bedömningen att värdet inte var tillräckligt stort för att bevara den.

Eken som sparades och arbetades in i anläggningen. Idag är den beskuren nertill. Eftersom den stått som solitär och fuktigt har den fått ett krattigt utseende.

Brottkärrsvägen mot havet. Vegetationen här är sparad och bidrar till förskolans rumslighet och skugga på delar av gården. Träden står utanför stängslet.

Beskrivning av gården

Klávavägens förskola ligger i Brottkärr i södra delen av Göteborg. Under projekteringen gick den under benämningen Brottkärrens förskola. Förskolan ligger på en relativt plan mark omgiven av väg i söder och öster, medan i väst ligger bostäder och norr om förskolan har en skola byggts och tagits i bruk under 2011.

Själva förskolegården består av tre delar där småbarnsgården är avgränsad med ett staket och de två andra delarna hänger ihop. Närmast entrégrinden och entrén in till förskolan ligger gården för de största barnen. Denna del innehåller också entréytor. Runt hela byggnaden går ett stråk, en gångväg, som delar av gården mellan en hårdgjord del bestående av plattytor, asfalt och gummimattor, och en ”gröngjord” del bestående i huvudsak av gräs och planteringar.

Förskolegården. Situationsplan som presenterats för verksamheten tillsammans med utrustning. Norr är rakt upp.

Storabarnsgården innehåller en stor klätterställning som Kompan har levererat. Denna klätterlek var ganska ny när förskolan projekterades och har blivit en storsäljare för Kompan. Den marknadsförs som en kompakt klätterlek för 2-7 åringar och ska alltså passa för förskolan. Den har rutsch, klätterrädd och en brandmansstång. På ena sidan ser den ut som ett hus och på andra sidan som en brandbil. Denna klätterställning står i en fallskyddsmatta i svart, beige och grönt tillsammans med ett par fjädergungor och en balansbom. Färgerna på fallskyddsmattan går igen på fasaderna.

Storabarnsgården med klätterleken från kompan med fallskyddsmatta. Till höger syns eken i anläggningen. Den gula slangen har barnen använt för ljudexperiment.

Vid entrén finns två ryggstödsfria bänkar och bredvid dessa en ganska stor trätrall och upphöjda odlingsytor. Odlingsytorna är till för verksamhetens egna planteringar och är placerad nära deras egen matplats.

Väster om entrén finns en stor gunga med extra långa linor, där de lite större barnen kan få upp riktigt god fart. Intill ligger en liten sandlåda med ett enkelt bakkbord. Båda dessa platser med utrustning är omgivna av måbärshäckar och lokalsekretariatets obligatoriska planteringsskydd, ett litet lågt staket som ska hålla barnen borta från planteringarna, åtminstone de första åren. Mellan platserna med utrustning finns en liten plattsatt öppen yta där man kan samlas, och där flaggstången står. Intill denna och utanför gränsen mot det gröna står den bevarade eken. Den är krattig till karaktären och har ganska mycket grenar långt ner. Troligen har eken under lång tid stått fuktigt och därför fått detta ganska kompakta utseende. Eken omges av en liten gräsmatta och en

liten gångstig omfamnad av en bambuhäck. I närheten finns ett kompakt område med gräs och en lekkulle intill flätverksstängslet. Planteringarna i området är framförallt uppstammade träd. Träden kommer på sikt ge gården ett rumsligt avslut mot infarten och vägen på östra sidan. I dag upplevs de som ganska pinniga.

Mellan storabarns- och mellanbarnsgården finns en domarring av fältstenar, några ekstockar och ett litet vindskydd med plattsatt golv. Intill fasaden, på den hårdgjorda sidan har vi en liten måbärshäck, en grusyta och ett trädäck. Vid trädäcket sitter en vattenutkastare med både varmt och kallt vatten.

På mellanbarnsgården finns en fallskyddsytta med en kompisgunga och bredvid den ett lite större lekhus från Sik-Holz som är byggd av grövre robiniastockar och därmed har ett lite hemmabyggt utseende. Intill den finns en fjädergunga. Här ligger också förskolegårdens förråd, där alla cyklar och hinkar och spadar förvaras. Intill finns en liten fyrkantig berså, en grusyta omgiven av måbär. I anslutning till innepiazzan, finns ett trädäck och även en sandlåda med en vatten/sandleksutrustning.

Bakom förrådet, mot väster finns en mindre gräsyta och en bukettapelplantering som gränsar mot grannfastigheten, en bostadsrätt i form av låga radhus. Här finns också en liten samlingsplats av små fältstenar och några små träskulpturer i form av en höna och en tupp. Söder om detta område breder en större öppen, ellipsformad yta ut sig där man kan spela boll. Denna yta är omgiven av en smal cykelväg och planterade häggmisplar.

På gränsen mot småbarnsgården och dess stängsel finns en trätrall och lite grusytor likt de ytor som finns på den södra gaveln mellan storbarnsgården och mellanbarnsgården.

Småbarnsgården består av ett lekhus och en liten småbarnsgunga som står i en gummiyta i svart, med gröna och beige prickar. I denna yta finns en hel del annan utrustning som ska vara anpassade för småbarnen som ett litet klätternät och en liten hängmatta. Även på denna gård finns ett likadant lekhus som på mellanbarnsgården, samt en sandlåda. Utanför de hårdgjorda ytorna finns en gräsyta med planterade kastanjer, som är rejält uppstammade. På småbarnsgården finns också ett vagnförråd och en trätrall. Småbarnsgården gränsar i norr mot skolgården.

Utöver detta finns på gården en del löst material i form av krukor, slangar, brädor, småstockar, grenar och pinnar med mera. Det finns också en hel del småträd och buskar som så småningom är tänkta att rama in de olika delarna men idag mer upplevs som accenter.

Gården har en total yta om 2945 m² vilket ger ungefär 30 m² friyta per barn att leka på. Till detta kommer angöringsytor, parkeringsplatser på ca 1500 m² och själva byggnaden på 1000 m². Förskolan är planerad för fem avdelningar med totalt 100 barn.

*Trätrallen utanför de stora barnens hemvist.
Här finns vattenutkastaren.*

*Mellanbarnsgården med lekaffären och
sandlådan i bakgrunden. Uteförrådet till
vänster i bild.*

*Trätrallen utanför mellanbarnens hemvist.
Måbärsbuskarna har inte tagit sig riktigt här.
Bilderna är från juni 2010.*

*Småbarnsgården med barnvagnsförrådet.
I bakgrunden syns HSB-området och
hästkastanjerna.*

4.2 Arbetsprocessen

Att rita en förskolegård är på många sätt en traditionell arbetsuppgift för en landskapsarkitekt. En förskola innehåller många olika funktioner som ska lösas, ofta på en begränsad yta. Det är angöring för personbilar och för lastbilar, det är parkering för personal och föräldrar. Det är cykelparkeringar och entréytor som ska få plats. Sedan har vi olika förråd som ska placeras, lekgården, kommunikationsytor och så förstås alla växterna.

Medan beställaren ofta har tagit fram någon form av rumsfunktionsprogram för byggnaden får inte sällan landskapsarkitekten klara sig med lite stöd för sin första skiss. Jag kommer här att redovisa för två olika projekt, med de arbetsprocesser som ingick

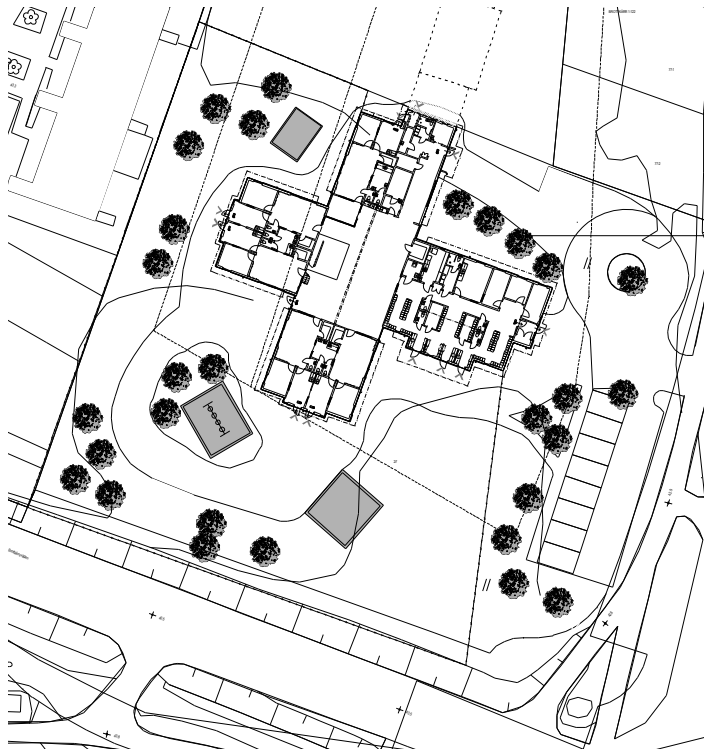
Metoderna skiljer sig åt. I den första, Brottkärrens förskola, som också är objektet för detta arbete, utgick jag från mig själv. Vad jag själv gillade att göra som barn och vad jag kom ihåg från min barndom när det gällde lek på min förskolegård. Efter ett tag fick jag feedback från verksamheten, som hade fått inspiration på en studieresa, en gård i Ulricehamn. Deras input arbetades in i utformningen, dels genom att platser fick namn och dels genom att den fysiska utformningen ändrades och kompletterades.

Det andra objektet, Lillgården, utfördes genom att vi först träffade barnen vid flera tillfällen, både ute och inne. Vi tittade på deras tolkning av gården och deras teckningar där de ritade förslag på deras ”önskegård”. Vi träffade också verksamheten innan vi satte oss ned och ritade den första skissen. Vi följde också upp projektet efter att det var färdigställt.

Brottkärrens förskola

När jag kom in i projektet hade arkitekten genomfört en för-förstudie, där man hade tittat på vilka tomter som fanns tillgängliga, vilken storlek förskolan skulle ha och huruvida man kunde ha tillagningskök eller inte och liknande frågor. Under det skedet presenterade arkitekten material från en tidigare utförd förskola (Låssby förskola) som helt enkelt placerades in på denna tomt. Skissen kompletterades med några träd och en vändplats. Denna skiss blev min utgångspunkt för vidare projektering. Säger vad man vill om arkitekter som ritat mark, men i detta fall var det inget snack om att situationsplanen behövde omarbetas.

Arkitekten bad mig ta fram en enkel skiss att presentera för projektgruppen, bestående av projektledare, konsulter, beställarrepsentanter och tjänstemän från stadsdelen. Jag ritade snabbt upp en enkel skiss, där jag använde mig av en princip från ett tidigare jobb som jag gjort (Anrås). Skissen blev väl mottagen och jag fick via arkitekten veta att jag skulle ta fram en utförligare skiss som kunde presenteras för verksamheten. Detta innebär ofta att man ska ta fram en färglagd situationsplan och några enkla inspirationsbilder på växter och utrustning.

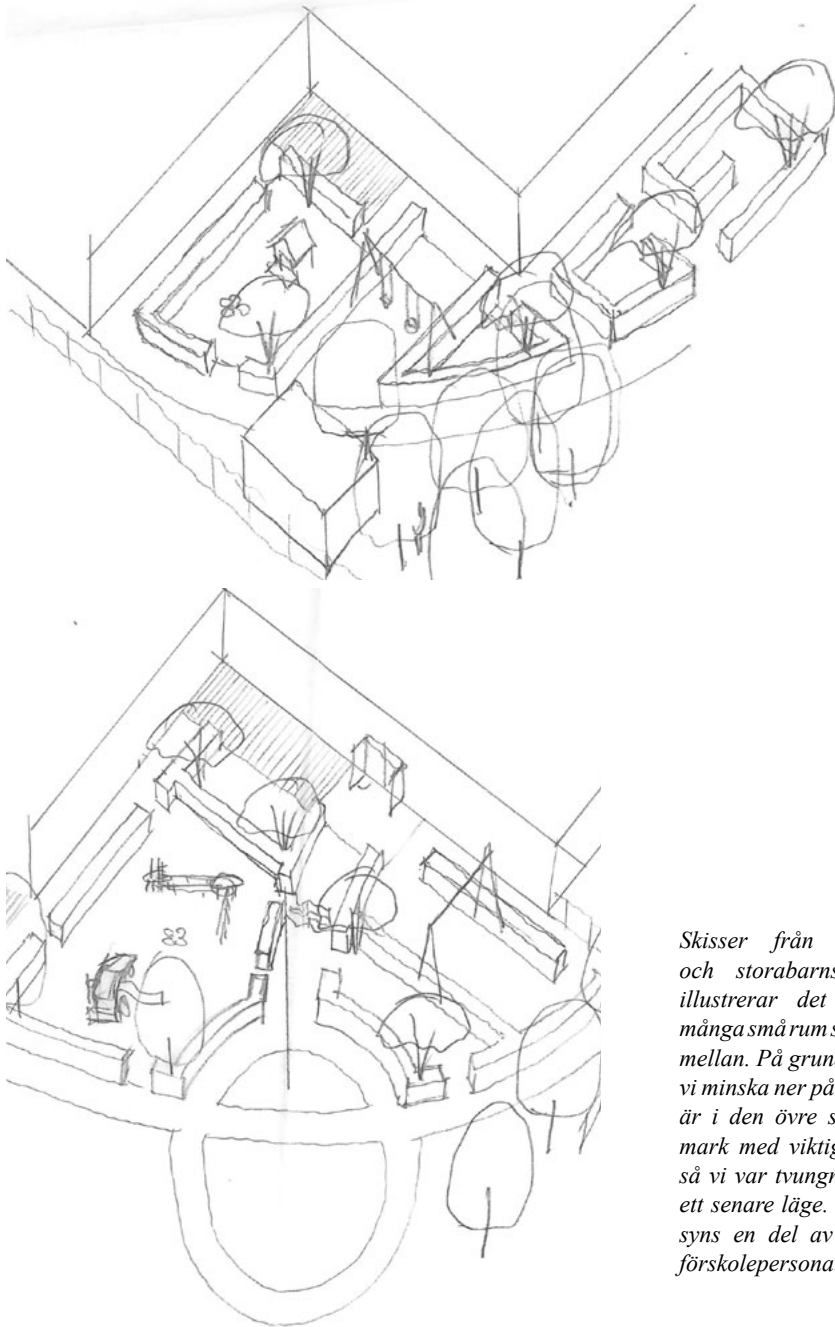
Situationsplan från arkitekten, notera att gården är schematiskt illustrerad och ytorna är ritade som fält utan innehåll eller funktion samtidigt som byggnadens funktioner är nästan klara.

I detta läge handlar allt om att lyckas skapa ett så bra förslag så att verksamheten får förtroende för vår kompetens. Jag arbetade mycket med att få fram en situationsplan som skulle vara lätt att förstå. Den måste helt enkelt se bra ut och vara lätt att till sig och vara hyfsat lätt att tolka. I princip kan man säga att om man inte lyckas att skapa ett förtroende med första skissen får man ett mycket svårare arbete, eftersom förtroendet måste återupprättas, samtidigt som man måste göra om utformningen ett flertal gånger.

Inför mötet arbetade jag mycket med utformningen av de små rummen som omgärdades med häckar, att välja ut lämpliga lekredskap och att skapa en fin sitplan, denna gång cad-ritad och färglagd i Illustrator.

Presentationen gick bra men hamnade nu i en situation där jag var osäker på om förskolepersonalen hade förstått allt som jag hade ritat. Verksamheten som bestod av personal som arbetade inom stadsdelen på en annan förskola, hade varit på studiebesök på en förskola i Ulricehamn. Det betyder att de var insatta i problematiken och hade egna idéer och förslag som de önskade sig. Jag fick ett antal foton översända till mig där olika redskap, verktyg och material redovisades.

Jag arbetade vidare med situationsplanen för att få in fler funktioner och bytte ut en del utrustning till saker som verksamheten hellre ville ha. De saker som verksamheten ville ha men som de själva skulle få bekosta som läromaterial såg jag till att det fanns utrymme för.

Skisser från mellanbarnsgården och storbarnsgården. Skisserna illustrerar det försök att skapa många små rum som man kan röra sig mellan. På grund av skötselkrav fick vi minska ner på häckarna. Förrådet är i den övre skissen placerad på mark med viktiga ledningar under, så vi var tvungna att flytta på det i ett senare läge. På motstående sida syns en del av presentationen för förskolepersonalen.

Utöver verksamhetsmötena fortsatte projekteringskedet där alla tekniska frågor skulle lösas. Jag deltog på projekterings- och konsultmöten tillsammans med övriga i projekteringsgruppen där tekniska problem behandlades. Samordningsfrågor kunde vara belysning, höjdsättning och avvattningsfrågor. Finns det en möjlighet att använda sig av dessa frågor i leken som mervärde ska man naturligtvis göra det. I detta projekt

utnyttjades dock de möjligheter dåligt. Anledningen till detta var brist på tid och fantasi, men också begränsningar som lokalsekretariatet satte i frågor som rörde skötsel .

Ytterligare ett sent önskemål från verksamheten var ett vindsydd som jag fick hjälp av en arkitekt att ta fram ritningar på.

Så småningom togs ett förfrågningsunderlag fram som entreprenörer fick lämna anbud på. När så entreprenören var utsedd satte arbetet i gång och avslutades utan några större frågor från arbetsplatsen.

Arbetsprocessen utfördes med hög effektivitet då beställaren har mycket stor vana av liknande projekt. Som relativt ny på att göra förskolor fick man mycket stöd i det.

Mina intentioner förmedlades aldrig till den slutliga personalgruppen. De ställdes inför en färdigbyggd gård där de själva fick tolka platserna, och hur de var tänkta att användas fick de gissa sig till. Ett enkelt möte mellan arkitekt och verksamhet där arkitekten överlämnar sin skiss skulle kunna hjälpa till.

En alternativ arbetsprocess, exempel Lillgården / Äppelgården

Det andra förskoleprojekt påbörjades i Ale kommun ungefär ett år senare. Projektledaren ringde upp mig och frågade om jag var intresserad av att jobba i ett riktigt tidigt skede tillsammans med barnen och en arkitekturpedagog. Som konsult är det svårt att säga nej, samtidigt som jag var lite skeptisk till vad barnen skulle kunna tillföra utformningen. Min erfarenhet av att fråga barn hade till dess mest gett svar som t ex gunga, klätterställningar, fotbollsplan och simbassänger. Saker som var antingen självklara eller omöjliga att få med.

Första gången på plats med arkitekturpedagogen Mania Teimouri fick jag det bekräftat eftersom barnen hade gjort teckningar på sådana saker. Barnen har helt enkelt lite dålig fantasi när det gäller förskoleutrustning. De har svårt att ta fram material som de inte redan känner till, t ex på sina lekplatser där dom bor eller på annan plats i närheten. Men vi var också ute en stund med barnen och Mania gav barnen lappar som de skulle klistra på saker som de gillade och så vidare.

Inga känner sin lekgård så bra som barnen. Här kunde de tala om vad de gjorde på de olika platserna och var det var trevligt och inte. Den stora hjälpen för mig som arkitekt var ändå att jag träffade barnen, lärde känna dem lite grand, och att jag faktiskt här ombads göra något som skulle bli bra. Det är faktiskt sällan som något bra efterfrågas. Mitt engagemang blev också större tack vare detta.

Tomten som skulle bebyggas låg bredvid den befintliga förskolan, Lillgården, och bestod av en gammal ödetomt (rivet hus) och en fotbollsplan. Jag tillsammans med min kollega Hanna Rydberg tog fram en skiss där vi placerade byggnaden så långt åt ena hörnet som möjligt, så att stora utrymmen skapades åt andra sidan. Förskolan fick en del med lekutrustning och en del med lite friare lek, möjligheter, med byggtorg, äppellund och en damm. Barnen hade faktiskt efterfrågat vatten, så vi kände oss böjda att åtminstone rita in det, även om vi aldrig trodde att den skulle få vara med hela vägen.

Denna gång åkte vi och presenterade den för rektorn och en engagerad pedagog. De var väldigt positiva, och för att vara säkra på att de förstod vad det var som vi hade ritat in, och vad det skulle resultera i så ställde vi själva de kritiska frågorna. Handskissen kunde användas under hela den efterföljande processen, där flera möten med verksamheten genomfördes och där vi fortsatte att möta barnen. Arkitekturpedagogen utförde ett flertal workshops med barnen, där vi deltog.

Efter att förskolan har blivit färdigställd har vi varit på plats både på besiktningar och vid invigning. Vi har träffat samma personal som vi skissat med två år tidigare. Vi har även presenterat planeringsprocessen tillsammans i seminarium inför annan förskolepersonal.

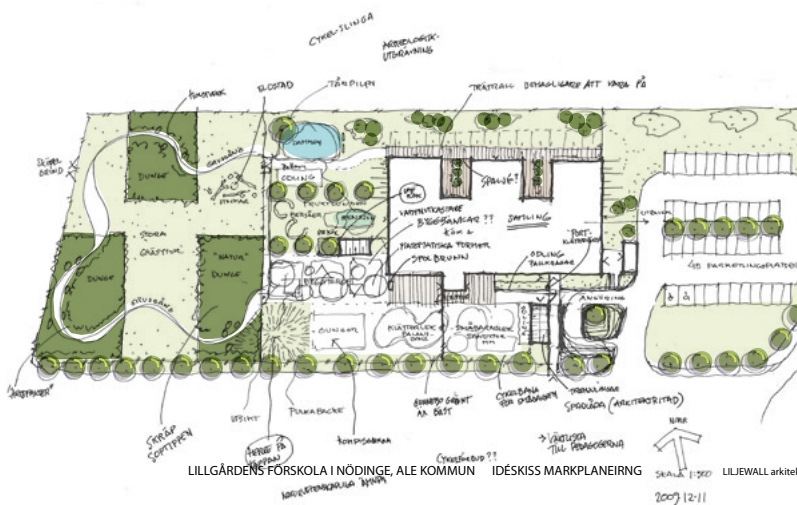
Resultatet skiljer sig inte så mycket från andra förskolor som vi ritat, men medvetan-

På arkitekturvandring med Mania. Barnen får lägga symboler på platser som de tycker något om; t ex leka, ledsen och busig. Här på denna platsen brukade det vara en vattenpöl berättade barnen.

Barnen fick också bygga modeller i undervisningen, och lärde sig hur en karta ser ut. Denna del av modellen beskriver Emil så här: Det är snö under trädet, en gunga och sittställning.

Idéskiss av landskapsarkitekterna och den färdigställda byggnaden med den bland barnen populära dammen.

det om gårdens värde är så mycket större hos både arkitekt, verksamhet och barnen. Och verksamheten har redan från dag ett en plan för hur gården ska användas och utvecklas.

Den stora vinsten var kanske ändå för barnen, som inte bara fick en ny förskola och lekgård utan även fick en massa kunskap om hur man planerar och bygger en skolgård. Kanske blir de framtidens landskapsarkitekter.

4.3 Arkitektens intentioner

Arkitektens intentioner Brottkärrens förskola

Brottkärrens förskola (Som idag förvaltas under namnet: Klåvavägens förskola) Projekterades under 2008-2009 och färdigställdes under 2009. Nu har skolan varit i bruk i ca 2 år. Gården består av lekytor på tre sidor förbundna med en 1,5 meters bred gång. Denna gång är egentligen den enda praktiska vägen som barnen kan ta sig mellan gårdarna och har därför fått en skala som passar dem. Eftersom barnen ofta är ute när deras föräldrar kommer är gungorna och den stora klätterleken synlig från grinden. Tanken var att dessa redskap skulle attrahera och aktivera barnen och att föräldrarna, när de kom för att hämta sina barn, skulle se barnen leka för fullt.

Idéernas utveckling

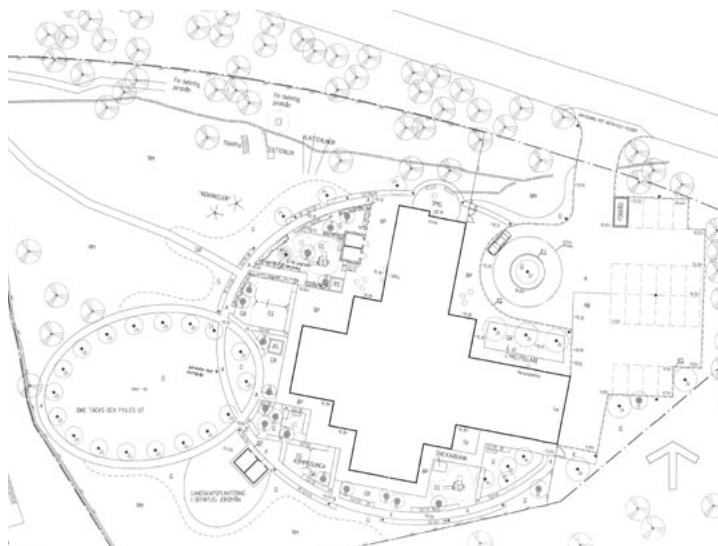
Jag hade tidigare ritat en liknande förskolegård på en av de finaste tomter som jag sett. Förskolan skulle placeras på en gammal betesmark i Getskär, i närheten av Stenungsund. (Arkitekten för den skolan var Lundbergs arkitektkontor, idag uppköpta av Kvarnströms arkitektkontor.) Uppdraget var helt enkelt att rita in byggnaden på tomten och göra en förskolegård till den. Byggnaden var korsformad med ett centralt stort rum, ”piazzan”, i mitten och avdelningarna ordnade runt piazzan. Detta var en lösning som hade använts med lyckat resultat i (Låssby /Stefan Östman) i Göteborg. Problemet var bara att det som var ekonomiskt på insidan tog stor plats i anspråk på utsidan. Eftersom tomten var så fin med svagt lutande bergshällar mot söder var utmaningen att spara så mycket naturmark som möjligt, marken var både stor till ytan och trampad och borde därmed klara en del slitage

Lösningen blev att jag drog en cirkel runt hela den korsformade byggnaden och trängde in i princip all utrustning och hårdgjorda ytor innanför denna cirkel. På detta sätt får man enkla ytor på insidan som samlar och sluter den ganska trasiga fasadlinjen. Cirkeln är också en bra väg på så vis att den beskriver den närmaste vägen kring byggnaden så att man inte skapar något extra behov av genvägar på bekostnad av naturmarken.

Arkitekten (Per Osvalds) och jag träffade förvaltaren och verksamheten kort i Ste-

nungsund och vi gjorde på deras begäran lite tillägg i naturmarken. Det handlade om enkla platsbyggda lekredskap som en vattenränna från berget och lite klätterrep.

Mitt uppdrag stannade vid denna ganska snabba skiss av gården. Projektet gjorde en paus på grund av planerings- och budgetfrågor i Stenungsund. Under tiden hann jag byta arbetsplats och en annan landskapsarkitekt tog över och har idag projekterat färdigt gården. I detta nu vet jag inte vad som är kvar av våra tankar med byggnaden och gården.

Förslag till förskolegård i Getskär. Anrås förskola utfördes senare i en mer traditionell stil utan gemensamt inomhustorg.

På min nya arbetsplats dök ganska snart ett nytt förskoleprojekt upp. Det visade sig att arkitekten (Stefan Östman) hade tidigare ritat en korsformad förskola och nu var det dags för ytterligare en. För mig var det då självklart att prova min idé med cirkelomslutningen igen. Jag hade ju ändå inte fått den tidigare förskolan byggd, så nu hade jag chansen att utveckla idén. Men ska man vara ärlig såg förutsättningarna ganska olika ut. Platsen var visserligen också en äng, men nu var det mer frågan om fuktäng. Och det fanns inte så mycket mark runtomkring som var värd att spara i form av uppvuxen skog eller annan naturmark eller berghällar. Det var helt enkelt ganska platt och tråkigt.

Fanns det då någon nytta med cirkelomslutningen i detta projekt, förutom att den tar bort de skarpa hörnen på byggnaden? Ja, det är fortfarande så att det är lämpligt att hårdgöra nära fasaderna för att minska på slitaget och allmänt för projektekonomin. Det blir helt enkelt billigare att samla de hårdgjorda ytorna. Så nu hade vi förutsättningarna för projektet och det var dags att skapa miljön för verksamheten, det vill säga lekmiljön för barnen.

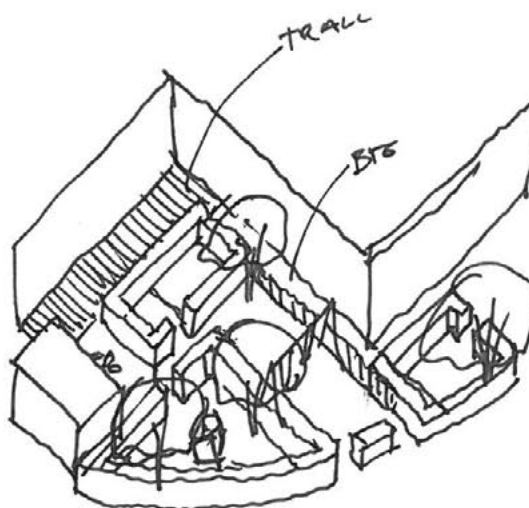
Leken

På Brottkärrens förskola utgick vi från att barnen, på samma vis som inomhus skulle delas in i ålderskategorier. De stora barnen skulle få en gård i söder, de mellanstora en i sydväst och de minsta en egen gård i nordväst. För att de minsta inte ska smita iväg för långa sträckor är småbarnsgården avgränsad från övriga gårdar. Varje del hänger ihop med avdelningarna på insidan. Småbarnsgården har en koppling ut, med egen träterrass som man kan nå direkt från småbarnsavdelningen. På liknande sätt är det för de andra avdelningarna.

Förskolan har ett gemensamt kapprum med entré ut. Så de minsta barnen får gå ut på storabarn-gården och passera mellanbarnens gård för att slutligen nå sin egen småbarnsgård. Detta faktum gick inte att påverka men självklart ställer det till det en del med denna ganska stränga indelning. Fördelen är naturligtvis att man kan låta de minsta vara lite ifred och man successivt får pröva på de större redskapen när man växer.

Samtliga gångvägar är lagda så att man kan cykla runt på dem. Verksamheten kan sätta ut trafikskylar och måla pilar på marken för att reglera trafiken. Det är inga kantstöd eller höjdskillnader så att hela gården är tillgänglig. Fallskyddet utgörs av gjutna gummimattor som även dessa gör redskapen tillgängliga. Tanken är att barnen ska kunna både cykla och springa runt på dessa gångar och tillsammans med häckar bilda små rum som passar barnens skala. Jag ägnade en hel del tid tidigt i gestaltningsprocessen att skapa dessa små rum och gångar.

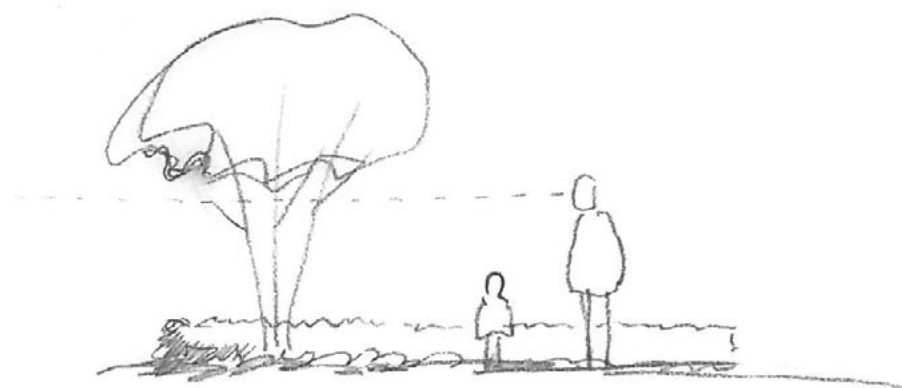
Som landskapsarkitekt försöker man skapa ramar som verksamheten kan verka innanför. I detta fall blir det väldigt konkret att verksamheten ska arbeta med sina verktyg, som t ex hink och spade, innanför sandlådesargen. I Brottkärr var alltså tanken att skapa en massa smårum av häckar som barnen kunde använda för sina olika lekar. Eftersom

Häckarna delar in gården i små rum som hänger ihop med små öppningar, samtidigt som växterna väver samman de olika funktionerna

landskapsarkitekten inte alltid kan se framför sig vad som ska hända på en plats utgår jag från att det kan vara fördelaktigt att arbeta med flera olika markmaterial. Så innanför cirkeln finns asfaltsytor, betongplattor, sand, grus och gummimattor. Det finns också matjord i odlingsytan. Gräs finns enbart på utsidan om cirkeln.

Trätrallen tänkte jag skulle användas på de fina vårdagarna när man ska ha enkelt att gå ut och fika direkt på trallen utan att behöva gå till kapprummet för att hämta skorna. En rensopad trätrall torkar snabbt upp och man behöver inte bli blöt och kall om fötterna som man blir på betongplattor. Trä är ju ett isolerande material som upplevs som varmt och mjukt i jämförelse. Trätrallen är upphöjd för att man ska kunna sitta på kanten och äta sin bulle (eller äpple).

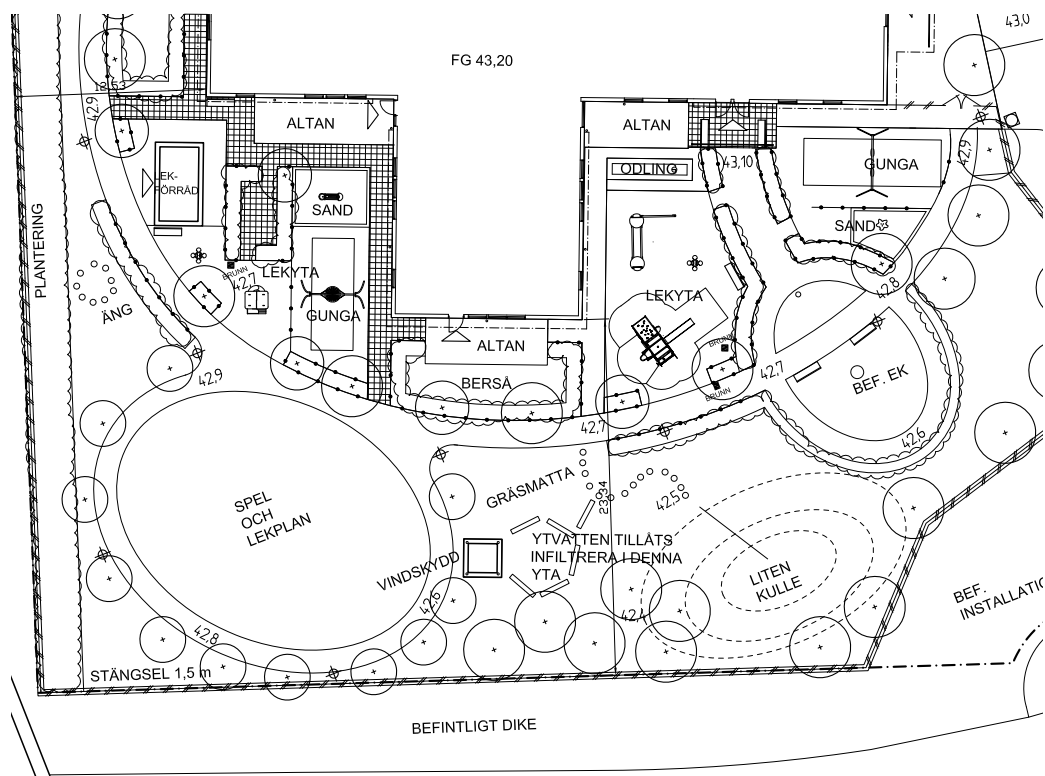
Vegetationen anpassas till barnens skala samtidigt som förskolepersonalen har överblick.

Nedanför trätrallen har vi ett fint grus som också kan upplevas som lite vänligare än betong. Samtliga grusytor är omslutna av måbärshäckar och är tänkta som starka rum där barnen kan vara mer för sig själva och kanske leka med en kompis. Grusytorerna i sig själva är inte så spännande mer än att det är ett annat material som komplement till asfalten och sanden. Tanken är här att barnen ska få med sig sin hink eller annat material och vara här. Från början fanns tanken att det skulle finnas en vattenpump så att man kunde skapa en lite skuggig och fuktig yta.

Där byggnaden möter marken är det antingen trätrall som vid avdelningarnas utgångar, eller så är det betongplattor. Det är för att få en finare och mer bearbetad övergång mellan mark och byggnad. Betongplattorna är lagda så breda att man ska kunna cykla och promenera på dem. På så vis binds asfaltgångar, trätrall och betongytor samman till ett nätverk att röra sig på.

Gummiytorna fungerar som fallskydd för lekutrustningen men gör också ytorna till-

gängliga på ett helt annat sätt än t ex strid sand. De har också fördelen att man kan ge den viken färg och mönsterutförande som helst. I detta fall tog vi fram en enkel färgskala som återkopplade till byggnaden och ett mönster med prickar som öar i ett hav. Tanken är att barnen ska kunna befinna sig på dessa cirklar och sedan hoppa mellan öarna. De kan fantisera om att den ena färgen på något sätt förhåller sig till den andra färgen.

De olika funktionerna på gården.

Sandlådorna är helt enkelt sandlådor med en sittsarg och har den praktiska funktionen att den ska hålla sanden på plats samtidigt som barnen kan sitta på den. Det finns tre sandlådor, en på varje sida och dessa är placerade i ytor som blivit över efter att det övriga pusslet lagts. Samtliga sandlådor har någon form av fast utrustning i sig, som t ex bakkbord eller vattenlek. Bakkbordet kan man ösa upp sand på, men fungerar också som ett mindre solskydd.

Den upphöjda odlingsbänken är placerad nära entrén så att man inte glömmer bort att sköta den. Här finns också vattenutkastare och julgransfot. När granen kommer upp till julen står den väl synlig för alla som passerar entrén. Entrén har ett rejält skärmtak med bänkar som barnen kan sitta på medan de väntar på att sina kompisar ska bli färdigklädda.

På andra sidan om cirkelomslutningen var tanken att det skulle vara mer naturligt med ängsmarker och gräsytor. I slutändan ville förvaltarna inte ha någon ängsmark så det blev helt enkelt gräsytor överallt. Ängsytorna tycker jag är mer lekbara, men jag kan förstå att det ger problem för förvaltaren och föräldrarna gillar det inte heller på grund av fästingar och annat som sägs kunna dölja sig i högt gräs. Det tragiska med gräset är att man en gång för alla säkerställer att inget naturligt kan börja växa på platsen.

Bollplanen har dock hela tiden tänkt vara kortklippt gräs för bollspel och andra lekar.

På den södra sidan, ut från entrén, finns ett litet torg som är tänkt att fungera som liten samling för högtidliga tillfällen med flaggstång och ett par bänkar. Detta är den plats som den sparade eken ska stå och ge skugga varma sommardagar. Eken ska också ge platsen karaktär och en känsla av att platsen alltid funnits här. Eller i alla fall mer än 5 år. Platsen omsluts av en bambuhäck för att den ska bli rumslig. Bambun är också tänkt att vara så där fräsigt när man cyklar förbi den.

Entréytan, torget med eken och bambuhäcken.

Söder om torget är en mindre kulle planerad. Från början fanns den med för att ta lite buller från cirkulationsplatsen, men det är klart att lite höjder inte skadar på denna platta tomt. Från kullens topp och ner placeras lite klätterrep och däck för att underlätta för de minsta barnen att ta sig upp på toppen. Annars är den viktigaste poängen att man ska kunna åka pulka här de år man får snö.

En domarring med stora fältstenar placeras tillsammans med några stockar för att skapa en balansslinga kombinerat med en samlingsplats. Tanken här är att man ska kunna ha samlingen likaväl ute som inne. Som önskemål från verksamheten placeras också ett mindre vindskydd vid samlingsplatsen. Med lite fantasi kan detta vindskydd också användas som en scen. Barnen samlas då på stenarna och tittar på barnen som tar scenen i besittning.

Mot Brottkärrsvägen får några ursprungliga björkar stå kvar för att ge lite skugga åt denna sida. Bollplanen ska omges av stora paraplyformade buskar. Bollplanen har gjorts så stor som möjligt för att man ska kunna spela fotboll på den. Här är också ett par flyttbara mål planerade att stå.

I den västra delen finns också en liten samlingsplats med lekskulpturer som är tänkt att fungera som en liten läs-/sagohörna. Hit kan lärarna sitta och läsa för barnen likväl som att sitta inne. Placeringen är vald för att komma en bit från vägbullret.

Bollplanen och planeringen kring förrådet. Till vänster den lilla sagohörnan och till höger vindskyddet

Utrustningen är vald utifrån att passa för de olika åldrarna på respektive sida av byggnaden. På småbarnsleken finns det mindre gungor än den höga gungan på södersidan. Mellangården har en kompisgunga som alla kan samlas kring. Här finns också en vattenlek, med olika nivåer i sandlådan. Tanken är att man ska ”slanga” vatten hit. Mellangården har också en liten ”affär” från Sik-Holz. Denna har lite mer och vänligare funktioner än ett vanligt lekhus. På lillgården finns en vanligt litet lekhus och en mindre hängmatta och klätternät för de minsta, medan den södra gården har en stor kombinationsklätterlek och balansbom. Alla gårdarna har också en så kallad fjädergunga. När det gäller utrustningen placeras den ut med tanke på att föreskrivna säkerhetsmått ska uppfyllas, i allmänhet med fria utrymmen på 1,5 meter runt varje. Detta ger oss en ganska spridd lekplats, och en stor utmaning blir då att pussla ihop dessa säkerhetsområden

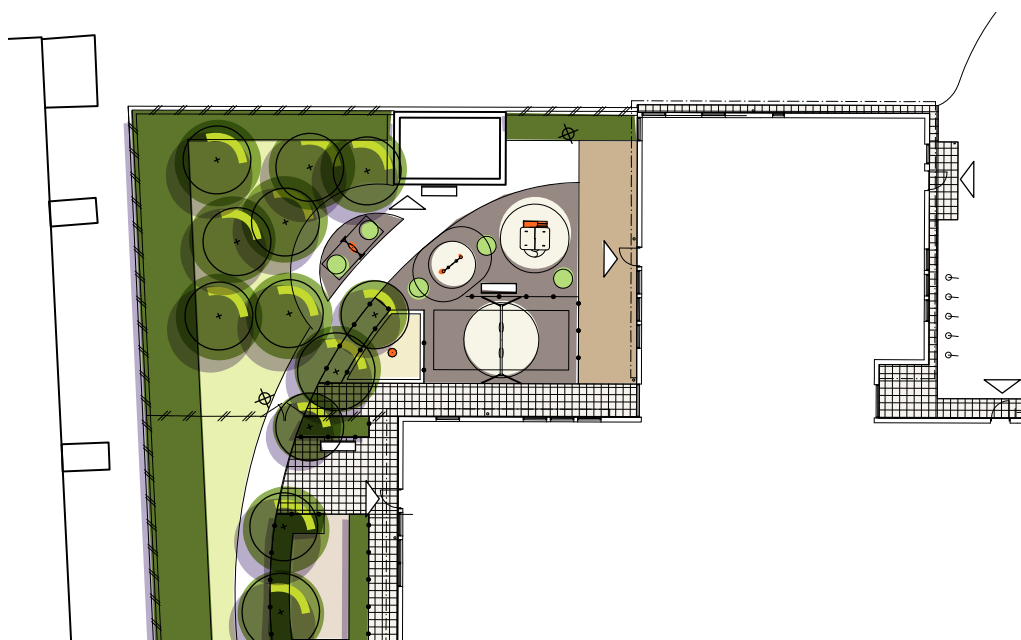
så att mycket utrustning får plats på liten plats. Detta är för att skalan ska bli barnvänlig. Visserligen kan det upplevas som lite plottrigt, men man måste komma ihåg att avstånden är stora för barnen.

Mot bebyggelsen i öster planteras ett brett stråk av bukettapel för att skapa en distans mot grannarnas uteplatser. Barnen ska helt enkelt inte leka för nära och störa för mycket.

Växterna är i allmänhet planterade som klippta eller friväxande häckar. Paraplyformade buskar som t ex amelanchier (Häggmispel) är tänkta att skapa tak för barnen i en lagom skala för dem. Likaså är måbärshäckarna tänkta att klippas så att barnen kan se över. Längs med den cirkulära gången ska lite större träd växa för att förtydliga både gången och rummen som bildas innanför.

I norr på småbarnsgården ska ett stort tak av kastanj täcka hörnet och ge en rejäl skugga åt denna del av gården.

Hela gården är omgiven av ett stängsel på 1,5 meter i stället för vanliga 1,1 meter, enligt kommunens nya riktlinjer, i första hand som svar på krav från oroliga föräldrar.

Småbarnsgården är avgränsad med stängsel mot söder. Denna gården förändrades mycket under projektets gång på grund av att köket byggdes ut när det blev beslutat att förskolan skulle byggas ihop med en skolbyggnad norrut.

4.4 Kvalitetssäkring och utvärdering

Som landskapsarkitekt arbetar man ofta som konsult inom någon form av affärsverksamhet. Arkitekt- och landskapsarkitektkontoren måste på något sätt förhålla sig till sitt kvalitetsarbete. Det innebär ibland att man har certifierat sig mot den så kallade ISO9001-standarden. Kontor som inte är certifierade har ändå ofta ett kvalitetssystem som ansluter till denna standard, vilket i praktiken innebär att man så långt som möjligt försöker följa det, bland annat för att kunna konkurrera vid offentliga upphandlingar. Ett kvalitetssystem innehåller allmänna beskrivningar som talar om hur du ska hantera dina uppdrag och hur du ska ordna med dina affärer. En viktig poäng är att om du på något sätt inte kan jobba en dag, om du t ex har blivit sjuk, så ska dina kollegor lätt kunna ta vid där du var. I praktiken handlar det om att så många som möjligt ska jobba så lika varandra som möjligt. En annan poäng, som är det roliga men svåra, är att hela tiden förbättra sättet att arbeta, att förbättra kvalitetssystemet. Det kan vara att ta lärdom av sina misstag, så att man inte upprepar dem gång på gång, men det kan också vara att med enkla medel försöka göra vardagsuppgifter enklare och smidigare. Man skiljer alltså mellan rutiner, som ser till att vi kan hjälpa varandra och hitta fram till saker som glömts bort, och innovationer som handlar om att göra arbetsflödet eller produkten ännu enklare och bättre. För konsultföretag handlar det mycket om att göra saker på ett sätt att man sparar tid, och på så sätt kunna göra bättre affärer.

I Sverige är det SIS (Swedish standards institute) som hanterar ISO9001 eller ”Ledningssystem för kvalitet” som det också heter. I standarden kan man bland annat läsa ”Organisationen ska övervaka och mäta egenskaperna hos produkten för att verifiera att kraven på produkten har uppfyllts”. Och: Organisationen ska ständigt förbättra kvalitetslednings-systemet med hjälp av kvalitetspolicy, kvalitetsmål, resultat av revision, analys av information, korrigerande och förebyggande åtgärder samt ledningens genomgång”

Inom kvalitetssystemet ska man alltså utvärdera det som har gjorts, i detta fall ett underlag för produktion av en förskolegård. Sedan ska man arbeta in texter i sitt kvalitetssystem som talar om hur man kan förbättra sin förmåga.

I detta fall är det inte troligt att man på detaljnivå går in och skriver förbättringsåtgärder i kvalitetssystemet hur en förskolegård ska utformas, men att man i det ändå kan hänvisa till tidigare lärdomar i någon form av erfarenhetsåterföring eller checklistor. När det gäller övervakningen och mätning av kundnöjdhet används mycket enkäter, men även en del djupintervjuer. För förskolor lämpar sig dessa metoder sämre eftersom barnen är för små för att intervjuas. Då kommer observationer väl till pass. Observationerna kan göras under någon eller några timmar och kompletteras med intervju med

personal. Observationerna förbereds med ett antal frågeställningar som man under produktionen av handlingen har ställt sig.

Det är viktigt att ha en tydlig utgångspunkt och en frågeställning att förhålla sig till så att man klarar av att vara objektiv. Studerar man barnen en lite längre tid släpper man sin subjektiva åsikt av den enkla anledningen att det är kul att följa barnen.

Vanligtvis kvalitetssäkrar arkitektföretaget utifrån affärsmässiga grunder, och då går man till den som håller i pengarna, vanligtvis beställaren. Beställaren får då svara på frågor om arkitektföretaget klarade av att uppfylla de mål som var uppsatta; som att hålla tiden, budgeten eller hur lätt det var att samarbeta.

Vill man ha mer givande återkoppling bör man fråga brukaren. När det gäller lekmissionen är det barnen, om hur de tycker att skolgården fungerar. På detta vis kommer man att få en riktigt bra vidareutbildning till ett bra pris, det tar ju bara några timmar.

5 Undersökning av gårdens användning

5.1 Upplägg av observationer

Inför observationen skrevs en situationsplan ut som skulle fungera som underlag för anteckningar och för positionsbestämning av barnen. Tre stycken observationer redovisas här; den första gjordes en tisdagsförmiddag i oktober då det var lite molnigt men ändå fint ute, den andra utfördes en onsdagseftermiddag i början av november och den sista en vacker onsdagseftermiddag i början av december.

På plats startade observationen genom att de barn som syntes från observationspositionen markerades på planen. Genom att närma sig gruppen med flest barn kan mångas aktivitet noteras på planen. Efter detta söktes den näst största gruppen upp och så vidare till dess att samtliga synliga blivit noterade. Efter detta förflyttade jag mig till nästa sida av byggnaden för att på samma sätt notera dessa barns aktiviteter. När hela gården är noterad har lekmönstret ändrat sig så pass mycket att det i allmänhet kan vara idé att återigen söka upp den grupp som är störst. Vi detta tillfälle har man en så pass bra överblick över gården att man lätt kan se var någonstans något är på gång.

Vanligtvis är det enkelt att vid förflyttning på gården följa med något barn som ändå är på väg att förflytta sig. Barnen rör sig också mot de platser som det händer mycket på. Efter varje notering görs en enkel värdering av hur intensiteten och varaktigheten av respektive aktivitet upplevs. I vissa fall upptäcker ett barn något ”kul” och tappar snabbt intresset och avslutar därför aktiviteten. Detta ger en låg värdering av varaktigheten. En lek som varar länge behöver dock inte vara särskilt intensiv, som t ex sandlådelekarna hos de mindre barnen.

Man märker ganska tydligt att barnen rör sig mot platser där det finns mera barn, och ditåt rör jag mig som observatör också.

Efter en stund har man en ganska god uppfattning om vilka aktiviteter som förekommer på gården vid detta tillfälle, och då finns det utrymme att söka efter nyanser och detaljer. T ex kan man följa ett barn som går en sväng eller fråga något barn om vad de gör. Vanligtvis är dessa barn samma barn som på ett eller annat sätt tidigare sökt kontakt. Barnen kan t ex tidigare ha frågat vad man gör eller försökt att locka in i leken. Det ger en uppfattning om hur barnen behandlar vuxna som kommer på besök, det kan vara både föräldrar, personal och förvaltare, de som är en del av barnens vardag. När barnen frågar varför man är där har standardsvaret varit att jag tittar på hur de leker. Barnen har i allmänhet nöjt sig med det men har ibland undrat vad situationsplanen är för något.

Efter en stund brukar barnen troppa av. Ibland blir de avlösta av en annan grupp, eller så är det dags för mellanmål, inne eller ute. Och en del föräldrar kommer och hämtar tidigt. Känslan är ändå att lekintensiteten märkbart blir mindre efter ett par timmars utelek. Vi dessa tillfällen har observationerna i allmänhet avbrutits. Vanligtvis har dessa då följts upp med samtal med personal och planering av kommande observationer eller intervjuer. Då har också möjligheten att ha gården under uppsikt funnits, ifall uteleken skulle ha kommit igång igen.

5.2 Observationer

Observation 1

Utförd efter samlingen på förmiddagen den 25 oktober.

Det är uppehållsväder och den varma och sköna hösten hänger sig kvar. Men det är inte långt kvar till de sista löven släpper från träden. Ett mindre antal barn har kommit ut efter samlingen och leker på gården. Dessa barn är i treårsåldern och har redan hunnit sprida ut sig en del. De flesta hänger dock kvar i närheten av entrén, på den södra sidan.

De barn som väntar på sina kamrater eller som vill gå in igen hänger kvar under skärmtaket. Någon får hjälp här med sina kläder. Det finns bänkar som personalen sitter på under skärmtaket. Barnen använder i princip inte bänkarna. Kanske är de för höga, eller så känner de helt enkelt inte för att sitta ner.

Barn som har hunnit hämta cyklar börja dyka upp. Det finns några olika sorters cyklar, men barnen cyklar mest på tre och fyrhjulingar. Barnen cyklar ganska fritt på både asfalten och på fallskyddsunderlaget. En del barn cyklar fram till andra barn som leker något annat medan de själva sitter kvar bakom styret och tittar på.

Några barn är på klätterställningen och tar med sig pinnar, leksaker och sand upp. Flera barn har lite svårt att nå upp på klätterställningen, men de ger inte upp så lätt. Personal kommer och är behjälpliga. Det förekommer en del sandlek under klätterställningen också. Barnen använder klätterställningen för fantasilek och som koja. Ingen leker med gungdjuren även om de åker kring dem.

Barnen som gungar får hjälp av personal. De flesta treåringar behöver hjälp både att komma upp och att komma igång och underhålla gungningen. Det ser lite meditativt ut för personalen.

Barnen leker lite med pinnar på gångarna. De slår med pinnarna och letar efter bättre pinnar. Pinnarna kommer förhoppningsvis inte från de nyplanterade buskarna. Det är en viss pinnbrist, åtminstone i variation på pinnstorlekar.

På trädäcket har viss snickeriverksamhet pågått men har nu blivit lämnat. Inga verk-

tyg finns kvar men barnen återkommer ibland och drar i plankorna. Barnen springer en del över trädäcket som genväg men också som en del i att bara springa runt, runt.

På samlingsplatsen leker några barn på stenarna. Personal hjälper till att klättra i vindskyddet. Här finns lite målarkritor, men ingen målar just nu.

Kring förrådet pågår också en hel del lek. Här finns affären där två barn är ”hemma” och lagar mat. Till middag blir det sand, geggamoja och okända röda bär. Cyklisterna finns också här. Cyklisterna sprider sig ganska snabbt över stora ytor. Och cyklar runt på cykelslingan vid eken.

I sandlådan har vanlig sandlek förekommit men här finns också spår av bygglek, material som rör och slangar ligger utspridda.

Personal berättar att barnen använder den sparade eken till att klättra i. Men idag leker inga barn på den stora bollplanen eller på kullen.

Vid tillfället var ett mindre antal barn, mellan 14-23 stycken ute på gården samtidigt. Personal tipsar om att det är mer barn utomhus på eftermiddagarna.

Kommentar

Det är ganska få barn som leker ute, och det är inte så många femåringar som kan fungera som förebilder för de yngre barnen. Det är svårt att se någon särskild pedagogisk inriktning utan personalen är mest med på ett hörn och går inte in i leken särskilt aktivt eller mycket.

Vid första observationstillfället är det lite svårt att veta vad man ska titta efter, samtidigt som man ändå samlar på sig en massa intryck om vad som händer på gården.

En vacker dag i början på november. Jag fotograferar inte direkt på barnen med hänsyn till deras integritet. Under första observationstillfället undviker jag helt att fotografera, dels på grund av ovan nämnda, men också i rädsla att tekniken ska ta över och att observationen sker genom ett filter (kameraskärmen). Barnen verkar inte märka att jag fotograferar; ingen frågar i alla fall.

Observation 2

Utförd efter vila och lunch på eftermiddagen den 2:a november.

Det är en mulen dag på förskolan, men det är fortfarande ganska varmt ute. Barnen har mössa och jacka på sig. De flesta barnen är i treårsåldern, men även ett par äldre pojkar dyker upp. Dessa har ett mål och det är sandlådan och där leker de någon form av fantasilek med bilar.

En pojke står vid grinden och verkar vara uttråkad. Han väntar på mamma säger han fast det nog är en bra stund kvar. Personal hjälper till vid gungorna. Barnen gungar högt och länge. Ett barn leker länge själv i sandlådan efter att ha gungat färdigt. Några barn cyklar runt cykelslingan, annars är det ganska tomt på lek denna dag på södersidan.

Barnen har byggt barrikader av cyklar och målburar runt affären och leker mamma pappa barn. Huset behöver ”laga” taket. Ett par av barnen i denna lek verkar vara ganska självgående och utnyttjar stora delar av gården. Rätt som de är dyker de upp på ett annat ställe med en ny lek, eller fantasilek som verkar vävas ihop med tidigare lek. De klättrar i eken och skryter med hur duktiga de är på att klättra.

Många barn är uppe på kompisgungan, och ibland hjälper personalen till, både med att komma upp och att puffa på. Men barnen klarar också en del själva på denna typ av gunga. Barnen vilar och tar det lugnt tillsammans på kompisgungan.

Lek som varar länge, barnen sitter i sandlådan och bygger. Förskolepersonalen tittar till.

Runt husen händer det ofta mycket. Det är en samlingsplats för både barn och utrustning.

Efter en stund aktiverar personalen några barn med bollspel på bollplanen. Bollspelet pågår en liten stund men sedan löses gruppen upp och barnen sysslar med annat. En del börjar leta efter bra pinnar att meta med. Det blir lite fiskande vid vindskyddet och petandes i de andra barnens ögon.

Barnen lekte till och från med en upphöjd vattenbalja som stod på trätrallen. Dels fick den vara med i fiskeleken, men användes också till att slänga saker i och för mamma pappa barn. Det cyklas också ganska mycket, bland annat runt den stora slingan. De tävlar mot varandra där.

Bildäcken används för att klättra omkring på en stund. De barnen som är ute hittar på nya saker att göra hela tiden och leker bra, men många är inne och leker i stället. Mellan ett och två är endast en avdelning ute. Sedan kommer ytterligare en avdelning ut men efter en stund kommer föräldrar eller morföräldrarna för att hämta. Barnen blir färre igen och leken tappar lite i intensivitet.

Personalen säger att är det fler barn så händer det också mer i leken. Vi tillfället var det mer lek på den västra sidan av förskolan, särskilt kring förrådet, där det kunde bli lite trångt ibland. Inga barn lekte på småbarnsgården denna dag.

När mellanmålet ska ätas rullas det direkt ut från atriet till trätrallen på västra sidan, och barnen samlas snabbt kring borden.

Kommentar

Vid detta tillfälle gick jag mer med barnen och lyssnade på vad de pratade om, de tog också lite mer kontakt med mig. Jag märkte också vilka stora skillnader det var mellan barnen och barngrupperna. En del barn leker väldigt länge och intensivt i en lek även om de förflyttar sig runt på olika platser på gården. Andra barn är i behov av mer uppmuntran och stöd från personalen. Men trots att jag valde en eftermiddag så upplever jag det som om det är ganska få barn ute och leker. Det hela sker under höstlovet så en del barn med storasyskon kanske är lediga från förskolan också. En hel del barn leker också inne.

Observation 3

Utförd efter vila och lunch på eftermiddagen den 7:a december.

Det är en vacker dag i december efter några regniga dagar. Men det har blivit kallare och barnen är rejält påpälsade. På förskolan är ungefär 15 barn ute. De flesta avdelningarna är inne. Barnen är som vanligt mellanbarnen, i treårsåldern.

Ett barn står en kort stund och tittar på vad som sker vid parkeringen. Det är en liten lastbil som har stannat. Många barn cyklar, och cyklar länge. Ibland stannar man och tittar på vad de andra barnen gör. Då hänger man en stund över styret och tar det lugnt. Barnen cyklar på asfaltgångarna kring eken, vid flaggstängen och längs med gången

som går runt hela byggnaden. Så långt som till den norra sidan och småbarnsgården kommer de dock inte. Barnen sitter på sina cyklar länge men cyklar inte hela tiden.

Nästan all lek förekommer även denna gång på södra och västra sidan. Inga småbarn kommer ut idag. Det finns spår efter lek med pinnar och cykeldäck vid entrén, men idag leker ingen med dessa saker.

Några barn leker i den lilla sandlådan, ibland tittar en lärare till dem, men i princip sitter barnen här hela tiden. De gräver och fyller på byttor. Även gungorna används och personalen hjälper till en stund med farten.

Vid klätterställningen leker två barn en stund, klättrar och skruvar på rattar. Vid sidan om sitter ett barn på en fjädergunga och tittar på ett bråk som uppstått lite längre bort. Ett barn får tröst under skärmtaket.

Några barn gräver en kort stund i geggan vid bambuplanteringen.

En pojke traskar runt, upp för kullen och ner mellan stenarna vid samlingen och vidare. Kanske är det bara ett omkringsläntrande i brist på annat, eller så är det en liten upptäcktsfärd. Detta pågår en lång stund, och han går till ställen som ingen annan varit på vid tidigare observationstillfällen.

På kompisgungan hänger ett stort gäng på sex barn en stund. Personal bistår en kort stund med putthjälp.

Det är okej att hänga en stund över cykeln när ingenting annat händer.

Vad bra, här har landskapsarkitekten misslyckats med höjdsättningen. Det blir geggamoja direkt på Göteborgs leriga jordar.

Kring affären pågår också aktivitet, två- tre barn har en städlek där det sopas och görs fint. Ett barn hänger över styret på sin cykel och tittar på. Det blir lite trångt när redskap ska plockas in och ut från förrådet och en del konflikter uppstår på den lilla platsen framför. Barnen verkar lite trötta.

Personalen anordnar en löpartävling på gångbanan kring bollplanen. Sträckan är ganska lång, det är närmare 50 meter att springa ett helt varv, så de flesta barnen orkar inte ta sig hela vägen i mål. Och några ramlar i sin iver. Tävlingen tillför i alla fall lite ny energi till gruppen och barnen kommer på nya sätt att leka. Bildäcken kommer till användning för lite bygglek, även om de är lite för stora och tunga.

På södersidan leker ett par barn under golvet på klätterställningen. Här samlas alltid lite saker och pinnar som barnen plockar med.

Kommentarer

Jag har valt en solig dag efter en lång period med regn för att så många som möjligt ska komma ut denna gång. Trots det fina vädret är de flesta inne och leker. Det är lite kallare ute och barnen är lite handikappade med sina tjocka vantar. Kanske är det svårt att hitta på kul lekar och att konkurrensen med det som sker inne är hård.

Denna tredje gång försöker jag studera mer hur länge och intensivt barnen leker på de olika platserna. Intrycket blir att de inte leker så länge på respektive plats.

Det totala intrycket är att leken varken fungerar bättre eller sämre än en ”äldre” förskola. En personlig reflexion är ändå att förutsättningar för att leken ska kunna utvecklas på denna gård är god. Det skulle vara kul att se alla 100 barnen ute på gården samtidigt. Det kanske finns en chans till detta i vår?

De barn som leker parvis och har en utvecklad fantasi tycks kunna hitta på nya lekar hela tiden och far omkring mellan de olika platserna, ungefär som planerat. De barn som är lite ensamma eller inte har samma fantasi får det lätt lite tråkigt eller blir passiva. Dessa barn blir också mer beroende av att personalen engagerar sig i leken.

5.3 Intervjuer

Stina har jobbat på Klåvavägen i ca 1,5 år. Hon började när förskolan hade varit igång i ca ett halvt år. När hon började var två avdelningar igång och har successivt utvidgats till nuvarande fyra avdelningar och 80 barn. Inom ett år kommer den sista avdelningen öppnas. Då, när allt är klart kommer här att vara 100 barn. För tillfället finns två tillfälliga avdelningar i skolbyggnaden intill som kommer att avvecklas. Det är fortfarande så att det är en övervikt på små- och mellansmåbarn. Stina jobbar dock med de äldsta, som är 5-6 år och går på avdelningen Curie. De har också tillgång till den extra avdelningen som står tom.

På förskolan finns det mycket ny personal. Eftersom förskolan är ny uppstår en många organisatoriska problem, och en hel del personal slutar. Varje gång någon ny börjar arbeta ska denna komma in i verksamheten och gruppen, vilket innebär en del arbete. Det har varit ganska turbulent, vilket kanske inte är så konstigt.

Barnen gillar att leka ute och personalen behöver aldrig gå in och styra upp leken för att barnen har dålig fantasi eller för att de tycker att det är tråkigt. Barnen får ofta välja om de vill gå ut eller om de vill vara kvar inne. Då brukar man helt enkelt dela på gruppen, och de som vill gå ut får göra det, och de andra får vara kvar inne. Sedan byter man. Det finns en grupp barn som vill vara ute i större utsträckning än andra.

När de kommer ut är barnen vid sandleken vid stora gungan (kompisgungan) och vid trädet, den lilla sandleken och gungorna där. Ofta tar barnen med sig lek ut, samma lek som de lekte inne. Det kan vara jage, spioner, café, pokemon (bakugan, little petshop eller vad som för tillfället gäller) eller familjelek. Men lika ofta kan barnen fortsätta med en lek som de lekte ute föregående dag, men lekarna är i alla fall stort sett de samma. Det förekommer också lek som de bara leker ute. Det blir ofta en viss ställtid när de kommer ut, det vill säga att de först inte riktigt vet vad de ska göra, men barnen är väldigt bra på att lösa det själva, och snart är de igång med leken. När de går in kan de ibland ta med sig sin lek utifrån.

Barnen gillar att vara ute, och Stina tror att barnen tycker om sin gård. Ibland är det svårt att få dem att gå in. Förskolans rutiner gör att barnen troligen leker lika mycket ute nu som man gjorde för fem år sedan. Att skolan har ett stort innetorg förtar inte glädjen att komma ut menar Stina. Torget inne har ett antal fasta stationer. En station är en plats som startar som ett projekt, barnen undersöker och bygger något under en tid för att sedan fungera i undervisningen. Nyligen har man t ex byggt en liten kulle med rutschkana. När detta projekt är klart så har man alltså en station som barnen både är stolta över, förstår meningen med och använder i leken.

På sommaren är man ute ännu mer än på vintern, och barnen leker då mycket med vatten på altanen och gruset på den södra sidan. Då hjälps man åt att bygga ett vattenfall. Då kan barnen stå i timmar och hålla på med vattnet. På vintern använder man inte vattnet lika mycket och barnen är inte heller så mycket på denna plats. Man har också varmvatten ur kranarna. På sommaren leker barnen också mycket uppe på kullen som används som utsiktsplats. Kullens storlek upplevs som tillräcklig enligt Stina, och barnen använder den förstås till pulkaåkning när det finns snö. På sommaren åker barnen mycket rutschkana, vilket de inte gör på vintern. Då använder de den stora klätterställningen mest till tak, leken sker då under rutschen.

Stina tycker att gårdens uppdelning är ganska bra. De stora barnen leker också på småbarnsgården när de små barnen inte är ute på den. De gillar den, kanske mest för att den har utsikt till skolgården och de riktigt stora barnen. Men de kan också leka med

redskapen. Eftersom gården inte alltid är tillgänglig ger detta också lite omväxling. De små barnen har svårt att vara tillsammans med de stora barnen som cyklar omkring snabbt, så det är bra att det finns möjlighet att stänga av. Gårdens utformning gör det svårt att ha översikt över den. Därför måste alltid två personal vara ute samtidigt. Det finns en teoretisk möjlighet att dela av stora gården också, eftersom den är utformad så. Den ena ur personalen hamnar ofta kring trädet och den andra ofta vid kompisgungan, det vill säga ungefär där barnen i huvudsak är. Barnen brukar engagera personalen i lekar som jaga mej-, sport-, bygg- eller familjelek, men sällan i ”pokemon”-lekar där barnen inte tycker att personalen duger till enligt Stina.

Personalen ser på sin roll som den aktiva pedagogen som ska uppmuntra till aktivitet. Stina tycker att gården i sig själv uppmuntrar till aktivitet, vilket underlättar, eftersom den är stor och det finns frihet att själv göra det man vill. Sådana aktiviteter kan vara att öppna upp förrådet och plocka ut bygglek, snickra på kanten till sandlådan. Det kan också vara att spela fotboll på planen eller att bara samtala med barnen i grupp i kompisgungan. Detta fungerar jättebra i gungan eftersom barnen är så nöjda med att ligga tillsammans och bli gungade.

Barnen gillar att leka kring affären, eller caféet. Där är de ofta och mycket. Barnen använder allt material som de tilldelas för att bygga med, så det gäller att förse dem. Deras influenser utifrån är framför allt från populärkultur som TV-program, leksaker och spel.

Barnen går också iväg på promenader och lek i skogen. Detta gör man enligt ett fast schema, så åtminstone två dagar i veckan går man iväg, även om inte alla barn följer med. Dels har man en lekpark som finns en bit bort i skogen och dels går man till sporthallen som finns i skolan.

Barnen cyklar också väldigt mycket på gården. Gården uppmuntrar till att cykla snabbt på. Vissa förskolor vill inte uppmuntra cyklandet för mycket eftersom det ändå är så mycket. De kanske har en eller två cykelfria dagar, men det blir nästan att sätta ännu mer fokus på det. På Klåvavägen så hade man en period när barnen inte cyklade eftersom man hade problem med låset till förrådet. Under den tiden så lärde sig barnen att föredra andra lekar, och då tog det tid att komma igång med cyklandet igen. Barnen cyklar för att få fartupplevelse och för att få röra på sig, men cyklarna ingår också i leken i sig t ex i spionlekar, säger Stina. Cyklarna lyckas ofta samlas vid flaggstången, där barnen på konstigt vis ofta krockar med varandra, kanske för att det är lite trång där.

Finns det snö på vintern cyklar man mindre, plus att sandningen gör det mindre kul att cykla. Ofta tar man upp sanden så sent som i maj. Leken förändras mycket under årstiderna. På vintern är man ute mellan 1-2 timmar medan sommarhalvåret kan innebära utelek hela dagen.

Under sommaren fotograferade de barnens lek mycket. Förrådet är lite dumt placerat

eftersom det skymmer. Kunde det inte stå längs stängslet i stället? På en direkt fråga håller Stina med om att det är lite trångt framför, men det har man inte tänkt så mycket på. Annars är det bra att det är nära sandlådan eftersom man har mycket bygglek där.

På sommaren har man också odlat en massa grönsaker i sin odlingslåda.

Det finns en överflöd yta vid entrén som barnen åtminstone inte än har erövat. Denna är närmast trafiken också.

Någon utomhuspedagog finns inte.

En olycka har hänt vid trädet, men både personal och barn älskar trädet, och det är en verklig utmaning att klättra i det. En del föräldrar har velat ta ner det men det kommer inte att ske, dock har man valt att ta ner lite farliga grenar.

Barnen vill ha en pedagog i närheten av var de är, någon att prata med, eller få med i leken. Eller bara tryggheten att veta att de finns till hands.

Kommentar:

Ute är det en större frihet att leka vad man vill. Stationstänkandet har inte riktigt slagit igenom ute än. Frihet bakom stängsel.

Barnen och personalen är inte särskilt kritisk till gården, utan täcker upp för landskapsarkitektens misstag. Som exempel på detta kan nämnas att de har bygglek i sandlådan, vilket inte är så praktiskt, och de fixar ramper för tillgängligheten. Kanske är förväntningarna högre på en väl fungerande innemiljö än på utsidan. Kanske känner de sig även friare att förändra på utsidan? Ofta saknar man ekonomiskt utrymme för stora projekt på utsidan, men det kompenseras man med att inte ställa så höga krav på resultatet. Det positiva är att det känns som det finns utrymme att skapa riktigt bra pedagogisk verksamhet utifrån den frihet som gården erbjuder.

Intervju med förälder

Anders är en engagerad förälder med två barn (två och tre år) på förskolan.

Kullen fungerar inte så bra när barnen åker kälke eftersom formen på den gör att barnen hamnar på fel ställen bland annat att de åker in staket och buskar. Som förslag kan man ta bort lite massor från den så att den får en tydligare riktning. På sommaren fungerar den bättre då den är ett litet utflyktsmål och där man kan ha sångstunder på.

U-formen på gården gör att personalen har dålig uppsikt över barnen. Som förslag skulle man kunna ha ytterligare ett stängsel, eller att man var mer personal.

Det borde finnas ett tak för barnen att sova ute under. Det som är mot skolgården är för utsatt när skolbarnen är ute på rast, och det blir högljutt. Dessutom är det i minsta laget. Man skulle kunna använda markiser, men det bästa vore med riktiga tak i hushörnen, alltså uppe på trädäcken.

Barnen har bara tillgång till en gunga, vilket är för lite. Det blir ganska mycket konkurrens om denna gunga. Det finns visserligen gunga på småbarnsavdelningen, men denna passar inte de större barnen, även om den är ledig. Kompisgungan är också en annan typ av gunga.

Det verkar vara mycket sandlådor på gården. Behöver det vara så många? Dessutom är vindskyddet onödigt, inga barn är där och leker.

Personalen kan inte se vad som händer bakom förrådet, så den ytan är alldeles död.

Markytan har sjunkit ihop på vissa ställen och vattensamlingar uppstår på dessa, så det måste vara något fel på hur byggarna har lagt asfalten.

Sedan är trädet väldigt populärt men föräldrarna har bråkat mycket om det ska få vara kvar. Förra året ramlade en pojke ned och bröt armen där. Då var en del föräldrar riktigt oroliga, och förvaltningen sågade ned några grenar som ansågs vara extra farliga. Men många föräldrar är också positiva till trädet.

Balansleken vid den stora klätterställningen är svår att förstå att det är en balansbom, de små barnen är nog inte så intresserad av den typen av balanslek. Däremot hade det varit kul med lite löparbanor lika de som är ritade på marken på skolgården.

Barnen kunde också få tillgång till mer grejer på gården, som mjuka backar, plankor och bildäck. Generellt borde barnen ha tillgång till mer klätterlek och mindre asfalt.

Det är inte lämpligt att spara högt gräs eftersom barnen kommer att få många fästingar då.

6 Analys och resultat

6.1 Analys

Analys observationer

Generellt kan man säga att många av de inplanerade platserna är tänkta att användas vid särskilda händelser och inte av barnen i deras vardagliga lek.

Inga observationer av småbarnens (1,5-2,5 år) lek har gjorts. Dessa barn har varit inne vid samtliga observationstillfällen. Vid besök inne på avdelningen har jag kunnat se att personalen har haft händerna fulla. Barnen har heller inte vilat under tak utomhus vilket det finns möjlighet till.

Uppdelningen av ålderskategorier verkar fungera väl, men hade varit bra om fler barn hade varit ute samtidigt. Det är helt enkelt lite tomt på barn ute.

De många små rummen har i processen delvis arbetats bort. Orsaken är skötselskäl och önskemål från förvaltaren. En del häckomgärdade smårum med grus finns kvar. Känslan är mer av en liten berså än många små rum.

Samlingsplatserna har under observationstillfällena inte använts som samlingsplatser, utan fungerar som balansbanor. Den mindre samlingen ligger lite avsides och har en mindre utmanande och används också mer sällan. Vindskyddet är en viktig samlingsplats dit många barn återvänder i sina lekar. Kopplingen mellan samlingsytan ”domarringen” är ganska svag eftersom avståndet är stort.

Trätrallen används som det är tänkt, men troligen mer under sommaren. Man har behövt komplettera trätrallen med ramper för att rullstolar ska kunna komma upp och ner. Trallen är dock tillgänglig från insidan av huset.

Bollplanen är lite för stor för treåringarna som leker ganska kort tid på denna yta. Treåringarna behöver också stöd i bollekar eftersom man inte lärt sig samspela med varandra. När barnen är på planen eller på ”löparbanan” har de en möjlighet att ta ut stegen och springa.

Vattenleken används i huvudsak för att lasta upp sand på och det är inte säkert att man ens provat att slanga vatten hit. Den fungerar bra för sandlek också. Till vattenlek använder personalen baljor på rullben. Frågan är annars hur man ska begränsa flödet från en vattenslang, så att man inte spolat bort sanden. Har man en balja så är vattenmängden automatiskt begränsad. Barnen leker länge och kommer tillbaka till vattenleken. Men på vintern blir det kallt.

Barnen är troligen mer ute på gården på sommarhalvåret.

Vattenleken används uteslutande för sand, åtminstone på hösten! I sandlådan trängs också en hel del byggmaterial.

Färglagda fallskyddsmattor är inte så viktiga i barnens lek men ger lite färg åt den nya förskolan. Mest kul för landskapsarkitekten .

Ett och ett halvt år senare ser man knappt färgerna.

Gungorna används flitigt, men personalen får hjälpa till. För de större barnen kan kompisgungan fungera utan att man behöver gunga. Här kan flera barn samlas och mysa tillsammans på en relativt torr plats. Men det blir inte mycket rörelse utan mest att ”vara”.

Fjädergungorna används knappt alls utan utgör mer eller mindre ett miljöskapande element. Ibland hänger barnen över dem, men fjädrarna är hårda så det blir inte någon direkt gungeffekt. Arkitekter använder dessutom ofta fjädergungorna som utfyllnad eftersom de inte tar så stor plats och är billiga.

Lekhusen används mycket i barnens lek. Husen kompletteras med pinnar, cyklar och allt möjligt. Det syns att barnen är där mycket på grund av allt ditsläpat material. Husen används också som samlingsplats dit barnen återkommer i sina lekar.

Klätterleken på den södra gården fungerar både som rutsch, klätterlek och till viss del lekhus. Utrustningen fungerar väl. Barnen verkar mest vara under den och använda den som lekhus men klättrar även upp i den ibland. Det har inte varit särskilt trångt kring den, så den är inte så populär.

Balansbommen används inte så mycket, barnen har flera ställen att balansera på och stenarna fyller upp det behovet på ett lite mer förlåtande sätt än den raka och ”höga” balansbommen.

Det är gott om utrymme kring utrustningen, men barnen fyller på med cyklar, verktyg, pinnar och annat. Man kan fråga sig hur fallskyddets funktion påverkas av detta. Är det över huvud taget lämpligt att kombinera klätterlek med lekhus och andra ytor som barnen ska leka fantasilekar på? Kanske ska klätterleken placeras på utrymmen som har stort avstånd till de platserna som är lämpade för bygglek.

Färgcirklarna på gummimattan används inte så mycket i sig men fungerar som en liten färgklick. Mattan fylls på med sand som tar bort en del av färgerna och funktionen.

Barnen vistas inte så mycket på gräsytor och uppe på kullen används inte så mycket, åtminstone inte under den snöfria vinterperioden.

Växterna är av bra kvalitet men marktäckarna klarar ändå inte det slitaget som uppstår av lekande barn. Mer robusta växtmaterial skulle möjligen klara sig bättre. Befintliga, väl etablerade växter klarar slitaget bra. Troligen kommer stora träd och buskar med taggar klara sig bäst. De stora björkarna står utanför stängslet och påverkas inte av slitaget, men kan å andra sidan inte heller bidra så mycket till leken. Björkarna förbättrar dock klimatet inne på gården, med sin skugga och vindbrytande funktion. Paraplyformade buskar behöver ytterligare tid på sig för att få rätt form. Gräset klarar sig väl från slitaget. Bukettapeln utmed grannfastigheterna har reducerats till en enkel växtrad men det verkar ändå vara tillräckligt eftersom barnen inte stör så mycket. Rosenbuskarna och

måbärsbuskarna ger lite bär som barnen kan leka med.

Hästkastanjerna på småbarnsgården verkar trivas på sin plats och kan säkert växa till sig så mycket att de blir ett problem för grannarna. Förhoppningsvis bildas en trevlig lek miljö under dem, men skuggan kommer att göra det svårt för gräset att klara sig.

Den sparade eken används som klätterträd och utgör en utmaning för de större barnen. Under eken står bänkar som barnen både kan ha hjälp upp av och skada sig på om man trillar. De små barnen tar med sig däck och andra hjälpmedel för att lättare ta sig upp i eken. Att kunna kättra upp i eken blir på så vis en bekräftelse på att man blivit större och lärt sig något.

Gården fungerar väldigt bra att cykla på vilket barnen utnyttjar. Cyklarna ställer också till med en del problem, som konkurrens om cyklarna och att det blir för lite av annan lek.

Analys intervjuer

På förskolan har man delat in barnen i homogena åldersgrupper. Det betyder att pedagogerna har hand om en grupp med liknade förutsättningar när det gäller mognad och förmåga att ta till sig undervisningen och delta i projekten man utför. Det innebär också att man går ut på gården med jämnåriga och, åtminstone på vintern när inte så många leker ute samtidigt, är en relativt homogen grupp. I den fria leken har barnen ofta nytta av att lära sig lekar av varandra, och ofta lär sig de yngre barnen av de äldre. På en gård där man ofta leker med jämnåriga försämras möjligheterna att utbyta idéer mellan åldersgrupperna.

Personalen har en positiv syn på gårdens utformning och hur mycket och gärna barnen leker på den. Det framgår tydligt att man gör en koppling mellan uteleken och sommarhalvåret. Då fotograferar man barnen, hittar på roliga projekt och är ute mer än på vinterhalvåret. Eftersom samtliga observationer gjorts under hösten/vintern kan det stämma samtidigt som man kanske minns de roliga tillfällena bäst, och dessa minnen förstärks av fotografierna.

Vissa lekredskap används mer under sommarhalvåret, t ex rutschen. Det kan bero på att rutschen har ett begränsat underhållsvärde som inte räcker så länge. En förklaring kan vara att de barnen som mognat under vintern åker en kort tid på rutschen när de lärt sig att ta sig upp i den. Rutschen används även under vintern då barnen leker under den i stället.

Barnen cyklar mer på sommaren. Då går det undan eftersom barnen har lättare att röra på sig utan overall och gruset är bortsopat. Det uppstår också mer konflikter kring cyklandet då. De större barnens snabba cyklande, som gårdens utformning uppmuntrar till, kan vara ett uttryck för att de äldre barnen saknar vettiga utmaningar. Höghastighetscyklandet kan vara en utmaning som stillar detta behov men ger upphov till en del

Balansbommen är ingen favorit hos barnen, men kan användas tillsammans med löst material som koja för de mindre barnen.

Vindskyddet är populärt på vinterhalvåret men kunde hänga ihop bättre med den övriga anläggningen. Däcken är lite tunga för barnen, men samtidigt en utmaning!

Små ramper för att trätrallen ska vara tillgänglig för alla även från gårdsidan.

"Loose material" finns nästa alltid, men inte i så stora mängder eftersom verksamheten är rädd för missbruk av stora barn (skolbarn).

farliga konflikter med de minsta barnen.

Vid tillfällen då barnen inte kunnat cykla på grund av olika omständigheter får de komma på andra lekar, vilket är bra. Men det hade varit bättre om förskolegården erbjudit andra typer av ”farliga” utmaningar.

Barnen verkar tycka om att i grupp prata med personalen under lugna förhållanden. Kompisgungan verkar vara platsen för dessa typer av samtal. Man gör något enkelt samtidigt som man kan prata och fungera tillsammans i grupp.

Förskolepersonalen får inte vara med i vissa typer av lek, här kallad ”pokemon-lekar”. Dessa populärkulturella lekar blir för barnen ett smart sätt att hålla de vuxna lite på avstånd, eftersom de inte förstår innehållet. Barnen kan testa sina sociala färdigheter, om inte för att man måste ha sett samma ”tv-serie” utan att de vuxna lägger sig i. Leken kan på så vis vara lite besläktad med kojlekar.

Personalen gör också en koppling mellan gårdens storlek och hur väl den kan uppmuntra till aktiv lek. Det självklara är naturligtvis att man kan springa omkring mer på en stor gård. Troligen menar man också att storleken bestämmer i vilken utsträckning barnen kan hitta sin plats och skapa ett visst mått av självständighet. Det krävs ett större fysiskt utrymme för att du själv ska kunna bestämma vad du ska göra eller leka. Trånga utrymmen skapar mer konflikter. Det hänger också ihop med gårdens utformning. En mindre gård med många rum kan erbjuda mer avskildhet än en öppna gårdsutformningar.

Personalen kanske känner ett visst ansvar inför föräldrar och andra vuxna att barnen ska vara nöjda med sin lekgård. De kan därför vara mindre kritiska än vad som är befogat. Eller så är de faktiskt nöjda.

Föräldrar verkar ha ett synsätt på barnens utemiljö, där man tittar på funktionen och hur man praktiskt kan förbättra saker på gården. De är angelägna om att saker ska vara säkra och att barnen inte ska göra sig illa eller utsätta sig för onödiga risker.

Förväntningar finns på personalen att de ska ha överblick över hela gården och att barnen ska kontrolleras, samtidigt som man har stort förtroende för barnens förmåga att hitta på lekar.

Finns det utrustning eller platser som man inte förstår vad de ska användas till, eller som barnen inte använder tycker man att de lika gärna kan tas bort.

Kullen som är ganska liten fyller ändå sin funktion, även om den kunde ha varit smartare utformad. I tidiga skisser hade den en mer utpräglad form, men förenklades i byggskedet.

Naturliga lekmaterial kan utnyttjas på olika sätt av barnen. Tack vare sina enkla former kan de representera en mängd olika saker i barnens lek. På Brottkärr har dessa naturelement placerats utanför den hårdgjorda zonen och är mindre tillgängliga än redskapsleken.

6.2 Reflektion över utveckling av en barnmiljö

Den fysiska utformningen stämmer väl överens med det som jag såg framför mig när jag ritade gården. Barnen använder hela gården med fokus på de hårdgjorda ytorna vilket var ett medvetet val av mig. Gården lämpar sig för cykling vilket också var väntat, men den stora omfattningen av cykelbanor hade jag inte gjort idag. Barnen leker med utrustningen, men är mindre intresserade av den än vad jag hade väntat mig, likaså används inte de speciella platserna, t ex domarringen så mycket, även om den ändå har plats i leken. Barnen använder fast utrustning och lekytor, men inte riktigt på samma sätt som jag tänkt. Barnen och vuxna värdesätter sitt klätterträd mycket mer än vad jag anade.

Jag upplever det som att barnen kan vara mer ute än de är, och att fler skulle kunna använda gården samtidigt, utan att detta skulle bidra till fler konflikter mellan barnen. Eftersom barnen inte är ute så mycket som förväntat undrar jag om det går att prioritera tillgången på lämplig naturmark framför storleken på gården. Eller kommer man att vara ute och leka mer om utemiljön är roligare, som naturmarken är?

Personalen kan också bekräfta den bild av var barnen gillar att vara på gården som jag fått under mina observationer. Samtidigt är personalen mer positiva till gården som helhet än vad jag själv är, och pratar om hur mycket den används under sommaren.

En erfarenhet från detta arbete är att uppvuxna träd och naturmark på en förskolegård i princip är ovärderligt. Även om man skulle kunna köpa perfekta klätterträd, så går det inte att etablera ett sådant med de snäva tidsramar som dessa projekt har. Naturmarkens fördel är den samma, den är redan etablerad och kan därför tåla mer tramp.

Personalen vet också mer om vad barnen leker, saker som jag inte upptäckt under observationerna, och jag har förstått att mycket av leken är social och pågår ganska tyst mellan barnen.

När Brottkärrs förskola ritades fanns en chans att spara mer naturmark som inte togs tillvara. I det skedet gjorde jag bedömningen att vegetationen hade lågt värde på grund av artsammansättningen. Även om värdet inte var så stort skulle naturmarken ändå berikat den miljö som idag är barnens utegård. I kommande projekt har jag för avsikt att spara mer naturmark. Det finns också tillfällen då jag kan påtala vikten av tillgång till naturmark av god kvalitet vid planerandet av förskolor. Med goda kunskaper i befintlig forskning och egna erfarenheter är det lättare att vara tydlig och påtala vikten av naturmark inför tjänstemän och beställare.

Sammanfattningsvis skulle jag säga att gården uppfyller en del av de förväntningar som jag hade, men att den används mindre än jag trott. Jag har också haft alltför stort fokus på utrustning, i stället för att skapa eller bevara platser för barnens upptäckarglädje och deras vilja att utforska.

6.3 Förslag

Enkla åtgärder

Landskapsarkitekten kan i alla projekt avsätta tid och vid ett tillfälle träffa verksamheten och berätta lite kort om gården, lämna över en situationsplan och sina kontaktuppgifter.

För Brottkärrs förskola finns ett antal enkla åtgärder som personalen själva kan utföra med barnen, eller tillsammans med förvaltaren, till låga kostnader.

Förslagsvis kan man lägga ut trampstenar runt kullen och skapa några nya platser kring denna. Dels aktiverar man en ganska oanvänd plats och så kan man skapa nya rörelsemönster över gården och underlätta för barnen att ta sig förbi den lilla barriär som slingan trots allt utgör.

Trampstenar som leder barnen ut i naturleken, runt kullen

Man kan också skapa planteringar med hjälp av lättrotade växter. Den södra sidan saknar buskvegetation till lämpliga platser för kojor och gömställen.

Det är en fördel om man kan skapa mer naturlig vegetation, men detta kräver i allmänhet goda kunskaper om växtkomposition.

Mer löst material i form av ”nästan vad som helst” skulle också främja leken. Helst skulle man vilja att detta material kunde ligga framme dag för dag, gärna i form av en slags soptipp där barnen kan leta efter bra grejer. En risk finns att sådant material kan locka till sig äldre ungdomar och att man är rädd för att de kan missbruka det som projektiler eller som bränsle. Därför kan man ha materialet lättillgängligt i låsbara lådor eller skåp i närheten av entrén så att man snabbt kan plocka fram det.

Enkla växtbestånd som utgör en grund för kojbyggande

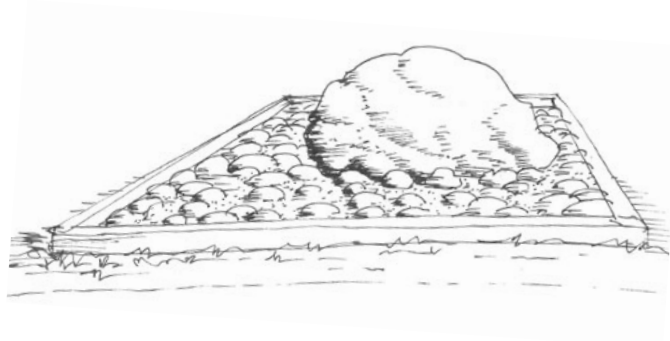

Olika material i form av grus, barkflis, pinnar, sand och klapperstenar kan utgöra ett naturligt materialutbud i till exempel pallkragar på marken, eller i låsbara lådor.

Lekutrustning som inte används så mycket, som till exempel balansbommen kan alltid kompletteras med presenningar eller liknande så att de kan användas som kojor för stunden.

Av samma orsak är det bra om man kan undvika att städa gården efter leken så att barnen kan hitta sina saker där de avslutade dagen innan. Om man låter bli att klippa gräset på delar av gräsmattan får barnen ytor att leka kurragömma på och så innebär det höga gräset nya saker att upptäcka.

Stora klätterstenar kan vara en rejäl utmaning.

Man kan också ta över en del arbete som förvaltaren ansvarar för idag, som till exempel skotta snö, sopa grus och räfsa löv.

Slutligen skulle man kunna placera in en riktigt stor klättersten som utmaning för de lite större barnen. En natursten erbjuder alltid fler klättringsmöjligheter och med mer varierande svårighetsgrad än en klätterställning.

Omfattande åtgärder

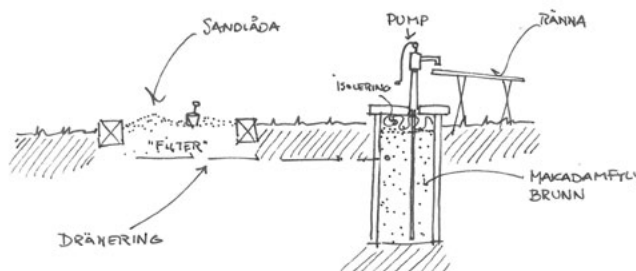
Större anläggningsarbeten som skulle förbättra lekbarheten på gården är att skapa en betydande, naturliknande plantering med flera olika biotoper och med stenblock i

klippliknande formationer. För detta krävs ganska stora ytor, och skulle medföra att gräsytorna minskade. På sikt skulle vinsten med detta bli betydligt fler platser för barnen att erövra, utforska och göra till sina egna

Man skulle också kunna tänka sig att uppföra ytterligare ett förråd på storabarnsgården. Förrådet skulle kunna stå i närheten av eken och innehålla både cyklar, verktyg och löst material.

En enkel och säker vattenanläggning kobinerad med fördröjningsmagasin

6.4 Diskussion

Metodreflektion

Det finns anledning att tro att barnens lek förändras mycket beroende på årstiderna och det är en brist i arbetet att observationerna bara har utförts under höst/vinter. Under dessa tillfällen har det varit ganska få barn ute och under kort tid.

Metoden har också inneburit att man inte kommit barnen tillräckligt nära för att höra vad de pratar om, utan observationerna har gjorts på ett relativt stort avstånd. Kommer man lite närmare lär man också mer om vad barnen leker, samtidigt som detta tar längre tid och påverkar barnens lek mer.

Det har varit ganska få intervjuer och analysen från dessa bygger på ett litet underlag.

Förslag till nya undersökningar

En för detta arbete intressant undersökning är att fortsätta med observationer på sommaren för att undersöka om leken blir mer intensiv, och om gården utnyttjas bättre. En annan undersökning är att se om tillgången på stora spatiösa innerum gör att barnen är ute mindre nu än för 10 år sedan. Får den fria leken stå tillbaka för nya pedagogiska inriktningar? Fortsättningen på den frågan blir då om man därför kan satsa på mindre gårdar men som har mer och bättre naturmark? Ett tredje spår från detta arbete är att undersöka om det är möjligt att kritiskt studera sina *egna* verk, och om det till och med kan finnas några positiva effekter av ett sådant förhållningssätt.

7 Referenser

7.1 Tillkännagivanden

Jag vill tacka min handledare, Maria Kylin, som med sitt tålamod och sin hjälp har gjort detta arbete genomförbart. Tack också till Gunilla Lindholm som höll i startföreläsningen för två år sedan.

Även administrativ personal har stöttat mig under förvirrade ögonblick.

Jag vill också tacka förskolan Klåvavägens förskola, personal, barn och föräldrar, för att jag fått springa omkring där.

Naturligtvis vill jag även tacka resten som på olika sätt bidragit till detta arbete, ni som har svarat på frågor och ni som hänvisat mig vidare till bättre lämpade.

7.2 Referenser

Tryckta

- Fjørtoft, Ingunn. Sageie, Jostein. (2000). The natural environment as a playground for children Landscape description and analyses of a natural playscape. *Landscape and Urban Planning* 48, 83-97.
- Fjørtoft, Ingunn. Kristoffersen, Bjørn. Sageie, Jostein, (2009). Children in schoolyards: Tracking movement patterns and physical activity in schoolyards using global positioning system and heart rate monitoring. *Landscape and Urban Planning* 93, 210-217.
- Fällbom, Celina. (2006). Om Kritik- En lägesrapport från den svenska landskapsarkitekturkritiken SLU Ultuna
- Grahn, Patrik. Mårtensson, Fredrika. Lindblad, Bodil. Nilsson, Paula. Ekman, Anna. (1997) Ute på dagis, Hur använder barn daghemsgården, Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga. *Stad & Land Alnarp*
- Graue, M Elizabeth. Walsh, Daniel J. (1998). *Studying Children in Context, Theories, methods, [!] and Ethics*. Thousand Oaks, California, xiii-xviii, 1-23.
- Herrington, Susan. Studtmann, Ken. (1998). Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments. *Landscape and Urban Planning* 42, 191-205
- Van Horn, James E. (2009) *Loose Parts: What does this mean*, PENNSTATE
- Kylin, Maria. (2003) *Children's Dens*. *Children, Youth and Environments* Vol 13, No.1 2003
- Kylin, Maria. (2004) *Från koja till plan, Om barnperspektiv på utemiljön I planeringssammanhang*, SLU Alnarp, 8-36.
- Mårtensson, Fredrika. (2004) *Landskapet i leken, En studie av utomhuslek på förskolegården*. SLU Alnarp
- Svensk Standard SS-EN ISO 9001:2008; *Ledningssystem för kvalitet – Krav*
- Wener, Inga Britt. Grange, Kristina. (2011) *Svårfångade kvaliteter, Erfarenhetsåterföring från fyra av Sveriges Arkitekter nominerade och prisbelönade bostadsprojekt, KTH, Stockholm*

Övriga

- Susanne de Laval, Utvärdering, Erfarenhetsåterföring Arkitekturanalys sthlm, Internet samt telefonintervju och mail-korrespondens.
- Intervjuer med personal och föräldrar på Klåvavägens förskola
- Samtal med arkitekturpedagog Mania Teimouri, arkitekterna Stefan Östman och Madeleine Nordenknekt, projektledare Lars Lindström och Alma Delic, förvaltare Björn Öqvist, rektor Per Hildebrand, förskolechef Agneta Lindfors, kvalitetsansvarig Mattias Kurlberg, planeringsledare Anne Söderberg, landskapsarkitekt Petra Ekström och min handledare Maria Kylin, landskapsarkitekt och doktor i landskapsplanering

Förskolan med det utbyggda köket och den långsmala skolan/skolgården